

6/7 EYLÜL OLAYLARINA TBMM VE KAMUOYU TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE YENİ BİR BAKIŞ

TANER ZORBAY*

ÖZ

Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde yaşanan *6/7 Eylül Olayları* basit bir dış politika meselesinden fazlasını teşkil etmektedir. Bu olayları, yine salt Gayrimüslimlere karşı ve dinî temelli bir saldırı olarak açıklamak ise ancak olayların bir boyutunu görmek olacaktır. Bu bağlamda önce olayların arka planına bakılmış, sebepler incelenmiştir. Ardından olayların başlaması, gelişimi ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bilahare, olayların hem TBMM müzakerelerine, hem de basın ve kamuoyuna yansımaları tekrar hatırlanmıştır. Bundan başka, Türkiye'deki Gayrimüslim cemaatlerin bazı mensupları ile yapılan bazı görüşmelere dayalı olarak olaylara siyaset dışı bir bakışa yer verilmiştir. Çalışmamızda, olaylar sonrası zararın tespit ve tazminine dair detaylardan başka, 27 Mayıs askeri darbesine dek ortaya çıkan diğer yansımalar da açıklanmıştır. Bu çerçevede, DP'nin iktidardan uzaklaştırılması sonrası yapılan Yassıada Yargılamaları da mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın yazarı, böylece 6/7 Eylül Olayları'nın bir kez daha hatırlanmasını sağlayarak ve olayların DP hükümeti ile ne kadar bağlantısı olduğu sorusunu cevaplandırabilmeyi ümit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslimler, Pogrom, Balkan Paketi, ENOSIS, Azınlık, Komünizm, Sıkıyönetim, Tazminat.

* Okt. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, taner@metu.edu.tr

A NEW OUTLOOK ON SEPTEMBER 6/7 EVENTS IN THE FRAMEWORK OF GNAT AND PUBLIC DEBATES

ABSTRACT

September 6/7 Events, which took place during the government of Democratic Party (DP), constitute something more than a simple foreign policy issue. Explaining these events, again only just as an attack against Non-Muslims, and with religious based feelings, seems to be seeing only one angle of the issues. Within this context, firstly the background of the events has been examined, and the reasons behind were taken into consideration. Following this, the beginning, evolution and outcomes of the events have been examined. Then, the reflections of the events, both during TGNA meetings, as well as in media and the public sphere are recalled. Moreover, based on some interviews with non-Muslim communities in Turkey, a non-political view to the events is given. In our paper, besides details about assessment and compensation damages after the events, other reflections that come out until the coup d'état of May 27 were also explained. Within this frame, Yassıada Trials, which took place after the removal of DP from the government, were also focused. The writer of this paper, thus, hopes that September 6/7 Events are remembered again, and to answer the question of how far the DP government has a linkage with the events.

Keywords: Non-Muslims, Pogrom, Balkan Pact, ENOSIS, Minority, Communism, Martial Law, Compensation.

GİRİŞ

DP'nin ikinci döneminde (1954 seçimleri sonrası) yaşanan 6/7 Eylül Olayları, pek çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Sadece hatıralar veya arşive dayalı çalışmalarda değil, sözlü tarih çalışmalarında da 6/7 Eylül'e rast gelinmektedir¹. Çalışmamız, bu satırların yazarının lisans eğitimi sırasında yapılan bir sunumdan bir nüve olarak ortaya çıkmıştır. Nihayetinde geçen yıl tamamlanan doktora tez çalışmamız esnasında içeriği zenginleştirilmiş ve mevcut halini almıştır. Elbette mevcut literatürün ışığında, çalışmamızın bilinenleri tekrarlamak olmayacağı aşikârdır. Ancak çalışmamız, ağırlıklı olarak TBMM tutanakları üzerinden, konuya bir bakış açısı getirmek ve bugünden bakıldığında bu olaylara nasıl bakılabilir konusunu anlamak gayretiyle hazırlanmıştır.

Bu çerçevede, öncelikle DP dönemiyle ilgili literatür, TBMM tutanakları, sözlü görüşmeler, arşiv belgeleri incelenmiştir. Bunlardan başka, dönemin bazı basın organları, benzeri incelemelerden farklı olarak, kısmen ve daha çok çalışmamızın çerçevesinden incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmamızın alt başlıkları çerçevesinde yorumlanarak verilecektir.

6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul, İzmir ve Ankara'da meydana gelen bu olaylar, Cumhuriyet tarihinin satır başlarındandır. Hem DP hükümetinin hem de Türkiye'nin sonraki iç ve dış siyasetinde derin izler bırakmıştır. Çalışmamızın ortaya çıkış sebebi yaşanan olaylarda Türkiye'deki Gayrimüslim nüfusun çok ciddi etkilenmesi ve bu nüfusun bu olaylardan sonra önemli oranda azalma yaşamış olmasıdır.

Bu olaylar için son dönemde Türkçe ve yabancı dilde kaleme alınmış pek çok kaynakta “pogrom” kelimesi kullanılmaktadır². 1915 Ermeni Tehciri ile ilgili güncel tartışmalar ve yabancı parlamentolarda alınan kararların gölgesinde, 6/7 Eylül Olayları için de aynı iddiaların dile getirilmesi, siyasi karar mekanizmasını elinde bulunduran DP hükümetinin durumunun daha iyi anlaşılması ve bu olayların nasıl tanımlanması gerektiği bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

- 1 Bu sözlü tarih çalışmalarına bir örnek için Bk. Rıfat N. Bali, **6/7 Eylül 1955 Olayları, Tanıklar - Hatıralar**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.
- 2 Rusça kökenli bir kelime olan pogrom, genel anlamıyla dinsel, etnik veya siyasi nedenlerle gerçekleştirilen şiddet hareketleri olarak tanımlanmıştır. Özel anlamda ise Yahudilere karşı özellikle 19.yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Rus Çarlığı topraklarında gerçekleştirilen saldırılar kastedilmektedir. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016. Kelimenin Türkçe karşılığı ise “soykırım” olarak verilmektedir. TDK Sözlüğü Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

1. Olayların Arka Planı

Fener Rum Patriği Athenagoras'ın, işbaşına geldiği günden itibaren³ gösterdiği –hükümetle ilişkiler açısından- diyalog yanlısı ve iyi niyetli tavrına rağmen, 1954 yılından itibaren gelişen Kıbrıs Sorunu, Fener Rum Patrikhanesi ve İstanbul'da yaşayan Rum azınlık için bir kırılma noktası olmuştur. Kıbrıslı Rumların bu konudaki tutumu ve özellikle Başpiskopos Makarios'un⁴ sergilediği yaklaşım, Türk kamuoyunun Ortodoks Patrik Athenagoras üzerinde bir baskı kurmasına yol açmıştır. Dönemin Türk basını, Patrik'ten Başpiskopos'u "yola getirmesi" yönünde bir beklenti içine girmiş, buna karşılık Patrik, Lozan'da belirlenen ve Ankara hükümetlerinin hep istediği biçimde dinsel kimliği çerçevesinde tarafsızlığını korumuştur. Buna bağlı olarak gerek dönemin bazı gazetelerinde, gerekse Kıbrıs Türktür Derneği gibi yapılanmaların tazyikiyle Patrik Athenagoras ve Patrikhane hakkında, ulusal bütünlüğe zarar vermek, EOKA⁵ ve Megali İdea'yı⁶ desteklemek, bu amaçla para yardımı toplamak gibi iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialar belgelendirilmemişse de, Patrik'in, 1949-1954 yılları arasında Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesi için yaptıkları göz ardı edilerek, hemen sınır dışı edilmesi yönünde talepler ortaya çıkmıştır.

- 3 Patrik Athenagoras, 1 Kasım 1948'de Fener Rum Patriği olarak seçilmiş, 26 Ocak 1949'da bizzat dönemin ABD Başkanı Harry Truman'ın özel uçağıyla ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderilmiş özel mesajıyla, İstanbul'a gelmiş ve görevine başlamıştır. Türkiye'ye geldiğinde ABD vatandaşı olan Patrik, geldikten sonra Türk vatandaşlığına alınmıştır. Patrik, 7 Temmuz 1972'deki ölümüne dek bu görevde kalmıştır. Patrik'in seçimine ve Türkiye'ye gelişine ilişkin haberler için bk. "Ortodoks Patrikliğine Dün Athenagoras seçildi", **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1948, s.1-3. "Patrik Athenagoras Dün Uçakla Geldi", **Yeni Sabah**, 27 Ocak 1949, s.1-3.
- 4 Makarios III, asıl adı Mikhail Khristodolou Mouskos (1913-1977) olup, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu olarak, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi (enosis / birlik) hareketinin liderliğini yapmıştır. Bundan başka Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, 1959-1977 yılları arasında ülkenin ilk devlet başkanlığını da yapmıştır. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.
- 5 EOKA, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması fikri (ENOSIS) kapsamında faaliyetlerde bulunan gizli bir örgüt olup, özellikle dönemin Yunan siyasetçileri ile kamuoyundan destek almıştır. Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, C 1, 4. Baskı, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.576-614.
- 6 Megali İdea, Büyük Ülkü, Bizans'ın yeniden kurulması, Anadolu topraklarının (Küçük Asya) Helen kimliğine kavuşturulması, Balkanlar ve Anadolu'da Türk hâkimiyetine son verilmesi hedefine yönelik bir siyasettir. E. Semih Yalçın vd, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s.112.

Benzeri bir zıtlaşma, İstanbul'un Türk ve Rum basını arasında da yaşanmıştır. Rum gazeteleri, Türk basınının iddialarını hayal mahsulü ve ispatlanması gereken iddialar olarak kabul ederken, Türk basını da Rum gazetelerin tutumunu vatanseverlikten uzak ve bölücü olarak görmüştür. Dönemin DP milletvekili Alexander Chatzopoulos, iki taraf arasındaki gerginliği azaltmak amacıyla yaptığı açıklamada, Rum azınlığın Kıbrıs'ın statüsü konusunda bir değişiklikten yana olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan Chatzopoulos, Patrik Athenagoras'ı, dinsel kimliğine uygun davranan bir Türk dostu olarak tanımlamıştır. Nitekim Patrik'in, Makarios'u, doğrudan suçlamayan, ancak takındığı tavrın yanlışlığını vurgulayan bazı açıklamaları da bu söylemi güçlendirmiştir. Dönemin koşulları, hem Patrik hem de Rum azınlık mensupları için, Kıbrıs konusunda, Türk tezlerini desteklemek veya "istenmeyen adam olmak" arasında bir tercih yapmaya zorlamıştır.

Genel olarak gerek Rum azınlık ve gerekse İstanbul'daki Rum basını, gelişmeleri tarafsız biçimde izleyen bir tutum sergilemiştir. Olayları olduğu gibi aktaran Rum basınında tek istisna, Rum azınlığın haklarına dikkat çeken ve Patrikhane karşıtı yayınları protesto eden *Eleftheri Phoni (Özgür Ses)* Gazetesi olmuştur. Dönemi değerlendiren bir kaynağa göre, Menderes Hükümeti'nin piyasa ekonomisine yönelik reformlarından istifade eden Rumlar, İngiliz diplomatların cesaretlendirmesiyle Kıbrıs Rumlarının kontrol edilen parayı kontrol altına almak ve ada üzerinde hak iddia edebilmek için, Kıbrıs krizinde günah keçisi olarak seçilmişlerdir⁷.

1954 sonrası süreçte Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman Türk azınlığın yaşadığı sorunlar ve baskılar ve Kıbrıs Rumları arasında örgütlenen yasal/yasadışı baskı grupları, konuyu TBMM'nin de gündemine taşımıştır. 19 Kasım 1954 tarihli oturumda, DP Denizli Milletvekili Baha Akşit'in Kıbrıs sorunuyla ilgili Hükümetin bakış açısını ve Batı Trakya ile adalarda yaşayan Türklerin kültürel anlamda gelişmeleri ve inkılapları benimsemeleri için ne gibi tedbirler alındığına dair sözlü sorusu gündeme gelmiş, soru, ilgisi nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir⁸. Ancak geçen zaman içinde sorunun gündemden düşmesi⁹, Kasım 1954 itibarıyla DP hükümeti veya Türkiye açısından Kıbrıs'ın çok öncelikli bir konu olmadığını göstermiştir.

7 Rainer Hermann, **Türkiye'de Neler Oluyor?**, Çev. Haşim Koç vd., Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011, s.255.

8 **TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 6, İÇ. 1, s. 114.

9 Söz konusu soru 22 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 7, İÇ. 1, s.128), 24 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C. 2, İN. 8, İÇ. 1, s.140) ve 26 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 9, İÇ. 1, s.143) oturumlarında yeniden gündeme gelmiş, ancak ilgili bakanın veya soru sahibinin olmayışı nedeniyle, iki kez ertelenmiş, nihayet İçtüzük nedeniyle düşmüştür.

Ancak, Kıbrıs'taki Türk azınlığa karşı Rumların baskı ve tedhiş hareketleri bu dönemde yoğunlaşmış, bunun bir sonucu olarak da, Yunanlılar Atina'da, Türkler ise İstanbul ve Ankara'da çeşitli mitinglerle Kıbrıs tartışmalarını ateşlemişlerdir. Başbakan Menderes'in Balkan Paketi'ne¹⁰ zarar verir endişesiyle Kıbrıs temalı mitinglere sıcak bakmadığı ve dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün Kıbrıs sorununu resmi bir mesele olarak görmediği günlerde¹¹, Yunan Hükümeti ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nden Başpiskopos Makarios, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması konusunda yoğun bir gayret içinde olmuşlardır. Türkiye, Kıbrıs meselesinde, bir süre sadece gelişmeleri izleyip bu konuda söz sahibi olduğunu dile getirmiştir. 14 Aralık 1954'te Yunanistan'ın talebi üzerine Kıbrıs'ın geleceği BM'de gündeme gelmiş, ancak üye ülkelerin konuya çok ilgi göstermemesi nedeniyle gündem dışına çıkmıştır. Konu BM'de ilgi görmemişse de Türkiye için eski olan bir sorun yeniden gündeme gelmiştir.

2. Olayların Gelişimi

1955 yılı Mart ayında Kıbrıs'ta yaşanan saldırılar kanlı bir boyut kazanınca İngiltere, üzerindeki yükü azaltmak veya sorumluluğu paylaşmak için Türk ve Yunan hükümetlerini Londra'ya çağırmıştır. 27 Ağustos 1955'te Londra'da başlayan ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı'nda, Yunanistan ENOSİS planını savunurken, Türkiye, İngiltere tarafından 1871-1878 sürecinde ilhak edilen adanın Türkiye'ye bırakılması

10 Türkiye'nin, NATO üyeliği sonrası Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de artan güvenlik ve savunma endişesiyle, Kıbrıs'ta yaşananlara rağmen, 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan anlaşmaya Balkan Paketi adı verilir. Bu pakt ile NATO'nun sağ kanadı olan Balkan coğrafyasının güçlendiği kabul edilir. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C 1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s.521-524.

11 Başbakan Menderes'in Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Paketi'ne zarar gelmemesi yönündeki çabası kayda değerdir. Buna rağmen Yunanistan 16 Ağustos 1954'te meseleyi BM'ye taşımış ve İngiltere'den Kıbrıs halkına "self-determinasyon yani kendi mukadderatını kendisinin tayin hakkının verilmesini" talep etmiştir. Ancak BM Eylül 1954'te konuyu incelemiş, Yunanistan'ın tüm çabasına rağmen konuyu görüşmeyi reddetmiştir. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.530. İşte bu karar sonrası Başbakan Menderes'in yaptığı açıklama hem meselenin uluslararası bir boyuta taşınmamış olması hem de Türk-Yunan dostluğunun bozulmamış olmasından dolayı bir memnuniyet yaratmıştır. Tabii Yunan yetkililerinin tavrına rağmen Menderes'in çabası yetmemiş ve bir süre sonra Kıbrıs uluslararası bir sorun halini almıştır.

gerektiği görüşünü savunmuştur¹². Bu sırada, Türkiye’de iktidar, muhalefet ve basın tek vücut olmuş durumdadır¹³.

Kıbrıs konusunda 1955 yılı Eylül ayı başında Londra’da İngiltere’nin ev sahipliğinde Türk-Yunan hükümetleri görüşme halinde iken, İstanbul ve İzmir’de başlayan ve öncelikle İstanbul’da yaşayan Rum azınlığı hedef aldığı anlaşılan gösterilerin haberi Londra’ya ulaşmıştır. Görüşmelerin kesilmesine yol açan bu gelişmenin detayları şöyle özetlenebilir.

Ağustos ayında Türk gazetelerinde yer alan “Kıbrıs’taki Türklerin Rumlar tarafından saldırıya uğrayacağı” yönünde çıkan haberler üzerine¹⁴, yine dönemin Türk basınında, İstanbul’daki Rum azınlığın böyle bir durumda “karşılığını göreceği” yönünde haberler çıkmıştır¹⁵.

Ortamin her açıdan gergin olduğu bir sırada, İstanbul Ekspres adlı tabloid (küçük gazete formatı) bir gazetenin verdiği bir haber, Türkiye’nin yakın siyasi tarihinde ve dış politikasında ciddi bir iz bırakan olayların fitilini ateşlemiştir. 6 Eylül 1955 günü, öğleden sonra dörtte yapılan bir radyo yayınıyla, hem de hükümet yanlısı olduğu ifade edilen İstanbul Ekspres adlı gazetenin attığı manşetle¹⁶, Atatürk’ün Selanik’teki evinin saldırıya uğradığı ve evde ağır hasar meydana geldiği yönünde bir haber kamuoyunun gündemine düşmüştür. Habere göre Selanik’te Türk Konsolosluğu’nun yanında bulunan ve Atatürk’ün doğduğu ev bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edilmiştir¹⁷. Adı geçen gazetenin, yıldırım baskısı ile öğleden sonra duyurulan haber İstanbul, İzmir ve kısmen Ankara’da bir yığın şiddet ve saldırı olayını da beraberinde getirmiştir. Ağırlıklı Rumlar olmak üzere Gayrimüslimlerin ev, işyeri, mabet ve mezarları saldırıya uğramış, cinayet, yaralama ve tecavüz vakaları

12 ENOSİS’in tarihsel sürecine ilişkin bir çalışma için Bk. Gürhan Yellice, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımları”, **ÇTTAD**, XII/24, (2012/Bahar), s.13-26.

13 “Muhalefet İç Politika Mücadelesine Ara Verdi”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1955, s.1-7.

14 “Kıbrıs Türkleri Müdafasız Kalmayacaktır”, **Akşam**, 25 Ağustos 1955, s.1-2. “Kıbrıs’ta Askeri İdare Kuruldu”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1955, s.1-7. “Rumların Katliam Teşebbüsü Fiyasko Verdi”, **Akşam**, 28 Ağustos 1955, s.1.

15 Yunan Hükümetine karşı sert mesajlar içeren iki yazı için Bk. “Bunlar Ecellerine Susamış Galiba”, “30 Ağustos’tan Hala Ders Almadınız mı?”, **Akşam**, 30 Ağustos 1955. (SBFGA - Erişim tarihi: 29.01.2014)

16 “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı”, **İstanbul Ekspres**, 6 Eylül 1955, s.1.

17 Aynı haber diğer gazetelerde de yer almıştır. Bu konudaki Anadolu Ajansı kaynaklı bir haber için Bk. “Atamızın Selanik’te Doğduğu Eve ve Konsolosluğumuza Bomba Atıldı”, **Milliyet**, 7 Eylül 1955, s.1-7.

kontrolden çıkmış kalabalıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gece yarısına kadar süren olaylar ancak askeri birliklerin müdahalesiyle sona erdirilmiş, olayların başladığı saatlerde İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, Ankara'ya gitmek üzere yola çıktıkları halde, olayların ciddi bir boyut alması nedeniyle İstanbul'a geri dönmüşlerdir¹⁸.

Dönemin Selanik Konsolosluğu görevlisi Hasan Uçar bombayı atmak ve o dönemde Selanik Üniversitesinde öğrenci olan Batı Trakya kökenli Oktay Engin de azmettirici olmak suçlamasıyla Yunan makamlarınca tutuklanmışlardır. Bir süre tutuklu kalıp ardından Türkiye'ye kaçan Engin, hakkındaki gıyabi tutuklama kararına rağmen iade edilmemiştir¹⁹.

İstanbul Ekspres tarafından fotoğraflarla da desteklenen patlama haberi, İstanbul, İzmir ve Ankara'da büyük bir azınlık karşıtı gösteriye dönüşmüş, başlangıçta yalnızca Rumlar hedef iken, diğer azınlıklar ile dönemin varlıklı Türkleri de bu saldırılara maruz kalmışlardır. Olaylar sırasında, yerli halkın dışarıdan gelen saldırgan kalabalığa karşı Gayrimüslimleri cansiperane korumaya çalıştığı görülmüştür. Buna örnek bir davranış sergileyen kişilerden biri de, o dönem Kurmay Albay olan ve bilahare (18.08.1968-30.08.1970) Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevinde bulunmuş olan Reşat Mater'dir²⁰.

Olaylar sırasında resmi rakamlara göre 3 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmış, 73 kilise, 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır, 3584'ü Rumlara ait olmak üzere 5583 işyeri ve ev tahrip edilip yakılmıştır. Ancak İngiliz ve Amerikan konso-

18 Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.424-433. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.175-179.

19 Oktay Engin, eğitimine Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. sınıfından devam etmiş, mezuniyetinden sonra Çankaya ve Marmaris ilçelerinde kaymakamlık görevinde bulunmuş, bir yandan da 1961 yılından itibaren dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztürk'ün (26.12.1963- 20.02.1965) isteğiyle Emniyet teşkilatında dışarıdan bazı görevlerde bulunmuştur. Kastamonu'da bir ilçeye kaymakam olarak atandığı dönemde, bu dönemin Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Nakipoğlu (03.12.1965-15.10.1969) tarafından Siyasi İşler Müdürü olarak (1969-1971) Emniyet teşkilatına alınmıştır. Burada bilahare Güvenlik Daire Başkanlığı (1971-1979), Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı (1979-1980), Eskişehir Emniyet Müdürlüğü (Mayıs 1981-Ağustos 1983) ve son olarak Nevşehir Valiliği (22.02.1992-18.09.1993) yapmıştır. Oktay Engin, Selanik'teki patlamada rol oynadığı yönündeki iddiaları reddetmiştir. Bu konuda Faruk Mercan'ın, Oktay Engin ile yaptığı röportaj için Bk. Faruk Mercan, "Bombacı da MİT Elemanı da Değildim", **Aksiyon**, S 457, 8 Eylül 2003, s.34-36.

20 Bu olayın detayları için Bk. Ecevit Kılıç, "Rum Komşularını Yağmacılardan Kurtaran Türk General", **Sabah**, 7 Eylül 2008.

loslukları ile uluslararası insan hakları kuruluşları ölü sayısı konusunda 13-16 arası rakamlar vermişlerdir²¹. DP hükümeti yetkilileri, Yassıada Yargılamaları sırasında 6/7 Eylül Olayları nedeniyle de sorgulanmış ve ceza almışlardır. Ancak olayların DP hükümeti yetkilileri tarafından doğrudan organize edilip edilmediği konusu hala tartışmalıdır²².

3. Olayların Yansımaları

3.1. Olayların Basın ve Kamuoyundaki Yansımaları

Bu olaylar, dönemin ulusal ve uluslararası basın organlarında geniş yankı bulmuştur. Olayların Kıbrıs konusunda Rumlara bir gözdağı vermek ve Türk-Yunan görüşmelerinde Türk tarafının elini kuvvetlendirmek amacıyla, DP hükümetinin de en azından zamanında müdahale etmeyerek büyümesine yol açtığı değerlendirilebilir. Ancak bu olaylar saatler içinde yön değiştirmiş, çoğu alt gelir grubuna mensup olduğu düşünülen kalabalıkların varlıklı kesimin ev ve işyerlerine, bir diğer ifadeyle, varlıklı olmayanın olana saldırısı biçimine dönüşmüştür²³. İstiklal Caddesi'ndeki Gayrimüslimlerin dükkânlarından başlayan yağma ve tedhiş hareketi, İstanbul'un çeşitli semtlerinde din adamlarına saldırı, kadınlara tecavüz ve evlerin, mabetlerin, okul vb. binaların saldırıya uğraması biçiminde yayılmıştır. Saldırıların siyasî olmaktan çok ekonomik olduğu, yoksul kesimlerin zenginlere tepkisinin bir yansıması olduğu fikri dönemin gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın tarafından da dile getirilmiştir²⁴. Dönemin görece yüksek enflasyonu ve geçim sıkıntısı altında ezilen halk yığınlarının, önemli bir kısmı Gayrimüslimlerin elinde olan zenginliğe tepkileri, Kıbrıs ve Selanik üzerinden siyasî ve ideolojik bir görüntü altında, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve ülkedeki yabancılar ile birlikte dönemin varlıklı Türk işadamlarını da hedef almıştır.

21 Kılıç, a.g.m.

22 Bu konuda hem içeriği hem de kaynakçası açısından başvurulabilecek bir çalışma için Bk. Dilek Güven, **6/7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009. Olayın ortaya çıkış sebeplerini değerlendiren bir çalışma için Bk. M. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

23 Bu fikri destekleyen ve olayların dışarıdan nasıl görüldüğünü yansıtan dizi haberler için Bk. **The Economist**, "Cyprus Adagio", 03.09.1955, C CLXXVI, S 5845, s. 756. "No Progress on Cyprus", 10.09.1955, C CLXXVI, S 5846, s. 836. "The Balkan Tripod Wobbles", 17.09.1955, C CLXXVI, S 5847, s. 928. "Breaking the Cypriot Deadlock", 24.09.1955, C CLXXVI, S 5848, s. 1016, 1019.

24 **The Economist** dergisinin görüşüyle örtüşen yorum için Bk. Hüseyin Cahit Yalçın, "En Tehlikeli Cephe", **Ulus**, 14 Eylül 1955. s.1.

DP Hükümeti ve dönemin resmi kurumları, Gayrimüslimlere karşı, devlet eliyle başlatıldığı veya planlandığı iddia edilen bu olaylar karşısında üzüntülerini resmi yoldan dile getirmişlerdir. DP Hükümeti olaylarla ilgili komünistleri suçlamış, çok sayıda sol görüşlü kişi bu nedenle gözaltına alınmıştır. Provakasyon suçlamasıyla İstanbul ve İzmir’de 2214 kişi tutuklanmıştır. Bundan başka olaylarda sorumluluğu olduğu gerekçesiyle, ilgili bazı subaylara işten el çektiler ve haklarında soruşturma başlatılmış, sıkıyönetim ilan edilen Ankara, İstanbul ve İzmir’de gösteri ve yürüyüşler yasaklanmıştır. İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik’in istifası üzerine yerine Ethem Menderes atanmış, İstanbul Valisi hakkında soruşturma açılırken, Ankara ve İzmir valileri ile emniyet müdürleri hakkında hem soruşturma açılmış, hem de yerleri değiştirilmiştir²⁵. Gerek hükümet gerekse dönemin basın organları, olayların bir komünist düzen olduğunu ve ne hükümetin ne de Türk halkının olanlarla bir ilgisi olmadığını sıklıkla dile getirmişlerdir²⁶. İstanbul, İzmir ve Ankara’da kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde çok sayıda kişi, çeşitli saldırılar, komünist propaganda ve hükümet karşıtı ayaklanma gibi suçlardan yargılanmışlardır. Buna karşılık olayların detaylarının yerli ve yabancı basında ayrıntılı olarak yer almaması için oldukça büyük bir gayret sarf edilmiştir²⁷.

Olaylar sırasında polis ve jandarmanın etkisiz kalması, hatta kimi durumda isyancılara yardım etmesi veya göz yummasına ilişkin tartışmalar, TBMM oturumlarına da yansımıştır. Olayların büyüklüğü, şiddetin yayılma hızı ve hemen her yerde aynı anda başlamış olması, daha önceden planlandığı izlenimi yaratmış ve bu görüş dönemin bazı yabancı gazeteci ve diplomatları tarafından da dile getirilmiştir. Menderes’in avukatı Burhan Apaydın’a göre ise, DP döneminde ekalliyetlere özgürlük ve haklar tanınmış olmasına rağmen, bu olaylar kasten çıkarılmıştır. Apaydın, Patrik Athenagoras’ın Yassıda yargı-

- 25 Olaylar sırasında, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Ankara Valisi Kemal Aygün, İzmir Valisi ise Kemal Hadımlı’dır. Bk. İstanbul Valiliği Resmi internet sayfası (<http://www.istanbul.gov.tr> – Erişim tarihi: 10.12.2015), Ankara Valiliği Resmi internet sayfası (<http://www.ankara.gov.tr>– Erişim tarihi: 10.12.2015). Ankara Valiliği, **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara**, 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973, s. 466, 481. İzmir Valiliği Resmi internet sayfası (<http://www.izmir.gov.tr>– Erişim tarihi: 04.03.2014).
- 26 Hükümetten, Anadolu Ajansı kanalıyla yapılan Resmi Tebliğ’de İstanbul’un ve genel olarak tüm ülkenin “bir komünist tertip ve tahrike ve ağır bir darbeye maruz” kaldığı dile getirilmiştir. “Resmi Tebliğ”, **Milliyet**, 7 Eylül 1955, s.1. Yine olayların hemen iki gün sonrasında kaleme alınan bir yazıda olayın “sinsi bir teşkilat halinde çalışan kızıl tahrikçiler ve çeşitli düşman unsurlar” tarafından bu hale getirildiği dile getirilmiştir. “Birlik, Sükûn ve Nizam”, **Milliyet**, 8 Eylül 1955, s.1.
- 27 Albayrak, **a.g.e.**, s.433-438.

lamalarında, DP'nin böyle bir şey yapmasına imkân olmadığını söylediğini, buna mahkeme başkanı Salim Başol'un kızdığını, olaylar sonrası Türkiye'den ayrılan pek çok Gayrimüslimin, örneğin İstanbul Rumlarından Bay Niko'nun yeğeni olan ve halen Atina'da yaşayan İrene Hanım'ın, Türkiye'ye dönmek istediklerini de dile getirmiştir²⁸. Bu olaylar, yazın alanında da eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur²⁹.

DP yetkililerinin Yassıda'da verdikleri ifadeler³⁰ ve konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde görünen odur ki, olayların sorumluluğunun kime ait olduğu konusunda genel bir kabul oluşmamıştır. DP hükümetinin, yabancı devlet ve istihbarat servislerinin ve nihayet devlet içindeki bazı yapılanmaların bu işten sorumlu olduklarına dair farklı iddialar çalışmamız kapsamına girmediğinden burada yer almamıştır. Kimin sorumlu olduğundan çok, önemli olan bir gerçeklik şudur ki, Türkiye uluslararası platformda bir başka sürekli hatırlatılan ayıp ile yüz yüze gelmiştir. Çalışmamız açısından öne çıkan durum, 6/7 Eylül 1955'te yaşananlardan sonra, Türkiye'nin Gayrimüslimler için bir daha eskisi kadar güvenli olmadığı algısının ortaya çıkması ve sonrasında önemli sayıda azınlık mensubunun Türkiye'yi terk etmiş olmasıdır. Bundan başka uzunca bir süredir devam eden Türk-Yunan yakınlaşması ve dolayısıyla Türk-Yunan-Yugoslav iş birliği de sona ermiş, Türk-Yunan ilişkilerinde iki tarafın da uzun süre üstesinden gelemeyeceği sorunlar dönemi başlamıştır. Olaylardan sonra, her iki ülkenin kamuoyu da karşılıklı olarak bir restleşme içine girmiş, Fener Rum Patrikhanesi'nin varlığı sorgulanmaya başlanmış, Patrikhane karşıtlığı basında yine yer almaya başlamıştır³¹.

28 Bu görüşme Burhan Apaydın ile 22.07.2011 tarihinde, Apaydın'ın İstanbul Fenerbahçe'deki evinde gerçekleştirilmiştir. Apaydın'ın, 22.04.2013 tarihinde vefat etmiş olması bu görüşmeyi bizim açımızdan hatırlanır kılacaktır.

29 Bu olayların tanıklarının hatıralarından üretilmiş bir çalışma için Bk. Tuna Akansu, **Altı Eylül ve Dionis Efendi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2009.

30 Yassıda Yargılamaları çerçevesindeki 6/7 Eylül Olayları Davası'nın detayları ve Gerekeçli Kararı için Bk. **Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıda, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s.407-443.

31 Özellikle 9-17 Nisan 1957 tarihleri arasında, Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanan ve dönemin birçok aydın, hukukçu ve gazetecisinin imzasını taşıyan yazılarda, dâhil olduğu politik eylemler ve Kıbrıs konusundaki duruşu nedeniyle, Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.

3.2. Olayların TBMM'deki Yansımaları

3.2.1. TBMM'deki Görüşmeler

Bu olaylar nedeniyle, DP Hükümeti tarafından bazı şehirlerde Örfi İdare [Sıkıyönetim] ilan edilmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, Anayasa'nın 86. maddesi gereğince, TBMM'yi 12 Eylül 1955 günü, durumun görüşülmesi için toplantıya çağırmıştır³².

6/7 Eylül Olayları üzerine acilen toplanan TBMM'de, Cumhurbaşkanı Bayar'ın toplantı davet yazısının okunmasıyla başlayan görüşmelere, konuya ilişkin Başbakanlık tezkeresinin okunmasıyla devam edilmiştir. Tezkerede, Kıbrıs sorunu ve Atatürk'ün Selanik'teki evi ile Türk konsolosluğuna karşı düzenlenen saldırıyı gerekçe göstererek vatandaşları tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak Hükümet kuvvetlerine karşı koymak suretiyle girilen toplu hareketlerin kamu huzur ve güvenliğini bozacak şekilde artması üzerine, Bakanlar Kurulu'nun 7 Eylül 1955 tarihli toplantısında İstanbul, İzmir ve Ankara'da *Sıkıyönetim* ilan edilmesinin, TBMM tarafından onaylanması isteğiyle, kararlaştırıldığı dile getirilmiştir.

Görüşmelerde ilk sözü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Grubu adına TBMM Grup Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü almıştır. İnönü, hükümetin olaylara dair açıklama yapması gerektiğinden bahisle, büyük üzüntü ve acı veren bu olaylarda, masum vatandaşlara karşı gerçekleşen saldırılarda, yasalar kapsamında cezalandırılmayı hak eden kişilerin, taşkınlık ve zarar verme dışında rahat ve engelsiz bir davranış sergilediklerini, olaylar sebebiyle milletin maddî ve manevî ciddi bir zarara uğradığını, hukuk devleti kavramının yara aldığını, olayın tam bir millî felaket olduğunu, saldırıların millet ve TBMM tarafından ret ve telin edildiğini ve hoşgörü gösterilemeyecek boyutta olduğunu ifade etmiştir. İnönü, öncelikle bir huzur ve güven ortamının sağlanması ve vatandaşların haklarının güvence altına alınması gerektiğini söylemiş, Sıkıyönetimin Ankara'da devamına gerek olmadığını ve olaylarla ilgili gerçeklerin bir an önce aydınlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kadar tertipli ve teçhizatlı olayların nasıl yaşandığını soran İnönü, acı taraflarından öte olayın karanlık yönlerinin ortaya çıkarılması gereğine vurgu yapmıştır. Olaylarda şiddet ve dış politik sorunların olduğu kadar, sosyoekonomik durumun da yansımalarının olduğunu söyleyen İnönü, ancak gerçeklerin Sıkıyönetim yetkililerince tamamen ve ne kadar acı, hatta ne kadar utandırıcı olsa da

32 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1 ve 2, s.668-694.

ortaya çıkarılması durumunda devlet ve milletin temize çıkacağını ve vebal-
den kurtulmuş olunacağını söylemiştir. TBMM'nin de gerekli tedbirleri, elde
edilmiş doğru bilgilerle paralel olarak alması gerektiğini ve bu meyanda top-
lantı halinde kalarak haftada bir durum değerlendirmesi yapmasının lüzumlu
olduğunu, bu yönde de iki önerge verdiğini beyan etmiştir³³.

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) Meclis Grubu adına söz alan Kırşehir
Milletvekili Ahmet Bilgin, meydana gelen olayların maddi boyutlarından çok
manevi bir zarar yarattığını ve milletin saygınlığını zedeleme tehlikesini orta-
ya çıkardığını söylemiş, Kore'de insanlık ideallerini savunmak için yer alan
Türk milletinin, bir suikast karşısında olduğunu dile getirmiştir. Basından elde
edilen bilgilerle olayların detaylarını anlatan Bilgin, saldırılara rağmen yağ-
manın sınırlı kaldığının şahitlerce teyit edildiğini ifade etmiştir. Ortada planlı
bir olay olduğunun anlaşıldığından bahisle, olayların önceden haber alınma-
masının ve büyümeden önlenememesinin karanlık bir yön ortaya çıkardığını
anlatmıştır. Güvenlik güçlerinin ve yerel yetkililerin de atalet içinde kaldığını
ve tedbirsiz davrandığını söyleyen Bilgin, bunun bir sonucu olarak İçişleri
Bakanı'nın istifa etmesinin doğal olduğunu öne sürmüştür. Bilgin, olayların
tüm yönleriyle aydınlatılmasının ve tüm sorumluların ortaya çıkarılmasının
zorunlu olduğunu, bu nedenle TBMM toplantılarının da devam etmesi gerek-
tiğini ifade etmiştir. Bilgin, memleketin kötü durumda olduğu izlenimi vere-
cek Sıkıyönetimin devamı yerine TBMM toplantılarının devam etmesinden
yana olduklarını da söylemiştir³⁴.

DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, üzüntü verici olaylara bizzat şahit
olduğunu söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Özbey, asıl tahrik unsurunun,
iki yıldır Kıbrıs ile ilgili söz, davranış ve açıklamalarıyla, Türk milletini yar-
alayıcı ve rahatsız eden Yunan kamuoyuna (devlet adamları, halkı, gençliği,
radyo ve gazeteleri) ait olduğunu vurgulamıştır. Özbey, ayrıca, yaşananların
yıllardır tetikte bekleyen komünistler tarafından yaratıldığını iddia etmiştir.
Memleketi ve hükümeti zor durumda bırakmak isteyen komünistlerce kala-
balıkların harekete geçirildiği ve zararın ortaya çıktığını söyleyen Özbey, yer
ve zaman seçiminin (uluslararası bir toplantı sırasında İstanbul'da) anlamlı
olduğunu da dile getirmiştir. Özbey, sadece gençliğin heyecanı ve Kıbrıs ile
bu olayların açıklanamayacağını, her şeyin komünistlerce organize edildiğini,
İstanbul'un fethinde dahi böyle olaylar görülmediğini, vicdanların yaralan-

33 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.668-669.

34 TBMMZC, a.g.t., s.670-671.

dığını, servet ve refaha hücum edildiğini, gerçek hedefin Türk-Yunan dostluğunu bozmak olduğunu, Kıbrıs tuzağına Yunanlıların düştüğünü söylemiştir. Özbek, olaylardan dolayı Türklerin ve Yunanlıların üzgün olduğunu, sorumluluğu olan komünistlerin derhal ve en ağır şekilde (idam ile) cezalandırılacağını ve böylece kamu vicdanının rahatlayacağını ifade etmiştir. Özbek, alınan tedbirler ve gösterilen olağanüstü gayret nedeniyle hem devlet hem hükümet başkanına, hem de Sıkıyönetim komutanlığına³⁵ teşekkür ederek konuşmasını tamamlamıştır³⁶.

İstanbul Bağımsız Milletvekili Ali Fuat Cebesoy, içeride ve dışarıda saygınlığın yok olmasına sebebiyet vermiş olayların, benzeri görülmemiş saldırıların erken haber alınmaması ve büyümeden önlenememesinde, ilgili makamların ve güvenlik güçlerinin ihmali olduğunu dile getirmiştir. Cebesoy, Sıkıyönetim uygulamasının iki aydan fazla sürmemesi ve yetkililerce gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini, ancak olayların büyümesine sebep olan idari ve siyasi teşkilattaki becerisizlik ve kusurları ortaya çıkarmak için gerekli çalışmaların Meclis tarafından yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁷.

DP İstanbul Milletvekili Zakar Tarver³⁸, yaşananların üzüntü verdiği ve eylemcilerin belli olduğundan bahisle, asıl yapılması gerekenin Müslüman-Gayrimüslim ayrılığını ortadan kaldırmak, suçluları en ağır şekilde cezalandırmak olduğunu söylemiştir. Tarver, din kisvesi altında kötü niyetli kişilerin harekete geçtiğini, ülkedeki azınlıkların sevinçte ve kederde milletle ortak olduğunu, Ermeni azınlığın Türkiye’de çok sayıda görevde önemli işler yaptığını ve eserler meydana getirdiğini dile getirmiştir³⁹.

CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, üzüntü verici ve azınlıkların zarar gördüğü⁴⁰ bu olaylardan dolayı özür dilenmesi gerektiğini, farklı

35 Olaylar sonrası, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’na Korg. Nurettin Aknoz, Ankara Bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı’na Tuğg. İhsan Bingöl, İzmir Bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı’na ise Korg. Cemal Gürsel atanmıştır. Albayrak, **a.g.e.**, s. 434.

36 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.671-672.

37 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.673.

38 Dr. Zakar Tarver, Ermeni asıllı olup, Radyoloji alanında ihtisas yapmıştır. Azınlık milletvekillerinden, DP döneminde TBMM’de görev alan milletvekilleri ve genel olarak Cumhuriyet tarihi boyunca bu göreve seçilmiş milletvekilleri hakkında Bk. Rıfat N. Bali, “Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri”, **Toplumsal Tarih**, S 186 (Haziran 2009), s.60-64.

39 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.673-674.

40 Osman Alişiroğlu’nun “ekalliyet” (azınlık) ifadesine, oturumu yöneten TBMM Başkanı

inançlara sahip insanların birlikte yaşayabilmesi gerektiğini söylemiştir. Alişiroğlu, yaşananlar karşısında alınan tedbirlerin ve gösterilen tepkinin, devlet ve milletin iyi niyetinin bir göstergesi olduğunu, yaşananlar dolayısıyla Türkiye’de din/azınlık düşmanlığı olduğunun iddia edilemeyeceğini, olayların Türk devlet ve milletine mal edilemeyeceğini, ancak bir komünist tertibi olarak adlandırılabileceğini dile getirmiştir. Alişiroğlu, olaylarda yaz başından beri zaten İstanbul’da bulunan ve tüm imkânlarıyla olayı önceden haber alabilmiş ve büyümesini önleyecek durumda olduğu halde lakayt davranan hükümet yetkililerinin öncelikle sorumlu olduğunu, bu yüzden hükümetin istifa etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bazı yetkililerin istifa ettirilmesinin ya da işten el çektilmesinin yeterli olmadığını söyleyen ve Başbakan’ı istifaya çağıran Alişiroğlu, olayların yatışması ve tahrikçilerin yakalanması nedeniyle Sıkıyönetime de artık gerek olmadığını ifade etmiştir⁴¹.

DP İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacopulos, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, milletvekilleri ve diğer yetkililere, gösterdikleri hassasiyet, tepki ve sergiledikleri gayret nedeniyle teşekkür etmiş, Hristiyan bir Türk vatandaşı olarak büyük üzüntü içinde olduğunu dile getirmiştir. Hacopulos, korkunç olayların başkalarının teşvikiyle ve kendi elleriyle ortaya çıktığını söylemiş, planlı bir hareketin söz konusu olduğunu da vurgulamıştır. Hacopulos, öncelikle anayasanın 88. maddesinin, din ve ırk ayrımı olmaksızın herkesi Türk saydığını hatırlatmıştır. Hacopulos, farklı etnik ve dini unsurları barındıran ve hak ve adalet üzerine kurulu olan bir imparatorluğun özü olan Türkiye’de birlik ve beraberliği bozucu bazı gazete yayınları yapılmasının üzüntü verici olduğunu da ayrıca ifade etmiştir. En büyük üzüntüsünün de emniyet güçlerinin ihmali ve kimi zaman olaylara göz yumması olduğunu kaydeden Hacopulos, kendi evi de dâhil saldırılan yerlerden örnekler vererek yaşananları anlatmıştır. Hacopulos ayrıca, olayların her detayıyla bir tertip ve hazırlık sonucu olduğunu, azınlıkların mezarlıkları ve ibadethanelerinin saldırıya uğradığını, Rum vatandaşların ortaya çıkan maddi ve manevi zarardan dolayı üzgün olduğunu, zararların muhakkak karşılanacağına ve sorumluların cezalandırılacağına inandığını da söylemiştir⁴².

Refik Koraltan müdahale etmiş, Türkiye’de ekalliyet- ekseriyet (azınlık – çoğunluk) olmadığını söylemiştir. **a.g.t.**, s.674.

41 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 674-675.

42 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 675-677.

Manisa Bağımsız Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, Rum, Müslüman, Ermeni veya Yahudi herkesin zarar gördüğünü, olayların üzüntü verici olduğunu, sıkıyönetim kararının doğru olduğunu, ancak ekonomik tedbirlerin de gerektiği şekilde ve bir an evvel alınması gerektiğini belirtmiştir⁴³.

DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, başsağlığı dileklerini ve üzüntülerini dile getirmiş, olaylardan gençliğin heyecanını kullanan diplomalı komünist teşkilatının sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Onat, geçmişte de benzer kötü olayların yaşandığını, saldırıya uğrayan vatandaşların zararlarını karşılamakla yükümlü olduklarını, Sıkıyönetimin zorunlu olduğunu ve ne kadar gerekiyorsa o kadar sürmesinden yana olduğunu belirtmiştir⁴⁴.

Diyarbakır Bağımsız Milletvekili İhsan Hamdi Tiğrel, olayların üzüntü verici olduğunu, ortada değerlendirilmesi gereken bir refah ve servet düşmanlığı bulunduğunu dile getirmiştir. Tiğrel, yetkili makamlarda yetersiz ve beceriksiz kişiler olduğunun böylece ortaya çıktığını vurgularken, hükümet kim olursa olsun bu durumu düzeltmesi gerektiğini de söylemiştir. Sıkıyönetimin bu şartlarda gerekli olduğunu kaydeden Tiğrel, TBMM'nin bu konuyla ilgili düzenli toplanması gerektiğini de ifade etmiştir⁴⁵.

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, büyük üzüntü içinde olduğunu, benzeri bir olayın daha önce yaşanmadığını, sorumluların idam dâhil gerekli cezalara çarptırılmaları gerektiğini dile getirmiştir. Tekelioğlu, Başbakan'ın yetkin kişileri göreve getirmesi gerektiğini, güvenlik tedbirlerinin her yere yansımaması gerektiğini, ülkede ekalliyet olmadığını ve arada hiçbir fark olmaksızın herkesin Türk olduğunu da vurgulamıştır. Tekelioğlu, ülkede irtica olmadığını, hiçbir din adamının Kıbrıs ile ilgili konuşmadığını, ancak Kıbrıs'ta bir papazın bunu yaptığını, bu nedenle de gerekli her türlü tedbirin cesaretle uygulanması gerektiğini dile getirmiştir⁴⁶.

İstanbul Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, TBMM'nin yaşananlar karşısında tek adam olduğunu, üzüntünün ve acının ortak olduğunu, olaylarda asıl hedefin Rumlar olmakla beraber bazı Ermeniler ve Türklerin de zarar gördüğünü ifade etmiştir. Tanrıöver, Türk-Yunan ilişkilerinin ve kültürünün çok eski olduğunu, eski çağlardan beri kurulmuş Türk devletlerinde

43 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 677-678.

44 TBMMZC, a.g.t., s. 678-679.

45 TBMMZC, a.g.t., s. 679-680.

46 TBMMZC, a.g.t., s. 680-681.

farklı etnik ve dini unsurların birlikte yaşadığını dile getirmiştir. Türk ve Yunan kamuoyunda tahrik edici yazılar yayımlandığını, gençlerin de çabuk tahrike kapıldıklarını ifade etmiştir. Tanrıöver, Kıbrıs, Yunanistan, Arnavutluk, Romanya, Rusya, Çin, Afganistan, İran, Irak, Suriye ve bazı Kuzey Afrika ülkelerindeki Türk azınlıktan bahisle, Kıbrıs Türk azınlığının gelip Anadolu'ya yerleşmesi gerektiğini ileri sürmüş, olayların üzüntü verici olduğunu da vurgulamıştır. Sıkıyönetimin gerekli olduğunu ancak çok sürmemesini ümit ettiğini, Varlık Vergisi olayından çok daha kötü olan bu olayın sorumlularının cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁷.

Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü, olayların çok kötü ve üzüntü verici olduğunu, asırlar boyunca çeşitli felaketler yaşamış olan Türk milletinin zarar ve acısının ortak olduğunu, TBMM'de iktidar ve muhalefetin üzüntü ve tepkisinin ortak olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin tedbirsiz veya geç kalmış olmadığını, tüm yetkililerin ellerinden geleni yaptıklarını, olaylardan hükümetin önceden haberinin olduğunu ancak aynı anda birçok yerde başlayınca kontrolden çıktığını söylemiştir. 3.000'den fazla kişinin şimdiye dek tutuklandığını söyleyen Köprülü, olayların bir süredir Kıbrıs nedeniyle aşırı hassas olan gençliğin ve vatansever insanların, basın ve muhalefet partilerinin de tansiyonu artırmasıyla patlama noktasına geldiğini, Atatürk'ün evi ve Türk konsolosluğuna yapılan saldırı haberinin yayılmasıyla da başlayarak hızla yayıldığını ifade etmiştir. Komünistlerin olayların tertipleycisi olarak gençliğin duygularını bir tahrip ve saldırıya dönüştürdüğünü söyleyen Köprülü, çeşitli yollarla siyasi bir oyundan fazlasının sergilendiğini de söylemiştir. Köprülü, Türk ve Yunan kamuoylarının karşı karşıya getirildiğini, olayların araştırılması sonrası gerçeklerin ortaya çıkacağını, yalnızca Rumların değil, Türk, Ermeni ve Yahudilerin de zarar gördüğünü, aynı anda farklı şehirlerde başlayan olayların bir tertibin işareti olduğunu da dile getirmiştir. Olayların büyüklüğü ve yarattığı zarar nedeniyle Sıkıyönetime ihtiyaç duyulduğunu söyleyen Köprülü, Türk-Yunan dostluğuna ve ilişkilerine zarar veren bu olayların aydınlatılabilmesi ve sorumluların ortaya çıkarılabilmesi için en az 6 ay sürecek bir Sıkıyönetime ihtiyaç olduğunu söylemiştir⁴⁸.

Bir kez daha söz verilen İstanbul Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk-Yunan ilişkilerinin tarihinden bahisle, İngilizler Kıbrıs'tan

47 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 681-684.

48 TBMMZC, a.g.t., s. 684-686.

çekilirse adanın Türkler tarafından alınması gerektiğini, ancak Rumların buna yanaşmayacak bir politika içinde olduğunu sözlerine eklemiştir⁴⁹.

DP Trabzon Milletvekili Selahattin Karayavuz, olayların gençliğin gösterdiği tepki ve hassasiyet oluşundan bahisle, sorumluların ve yağmacıların cezalandırılmasını sağlamak için 6 aylık sıkıyönetim tasarısını kabul edeceğini ifade etmiştir⁵⁰.

Daha sonra söz alan Başbakan Adnan Menderes, üzüntülerini ve geçmiş olsun dileklerini ifade ettikten sonra, çoğunlukla Sıkıyönetimden yana konuşmalar yapıldığını, ancak polisin bir şey yapmadığı veya yetersiz kaldığı iddiasının gerçek olmadığını vurgulamıştır.⁵¹ Menderes, konuşmasının devamında, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türk ve Yunan kamuoyunun tahrik edildiğini, bu nedenle de her yerde olabilecek bir gençlik gösterisinin ortaya çıktığını söylemiştir. Kıbrıs'ta Türklerin soykırımı uğrayacağı haberleri üzerine yükselen gerginliğin çeşitli dernekler (talebe, Kıbrıs vb.) aracılığıyla zirveye çıktığını söyleyen Menderes, ancak tüm bunların asıl perde arkasındaki güçleri gizlediğini vurgulamıştır. Polisin kimi eksikliklere rağmen olayları bastırmak için elinden geleni yaptığını söyleyen Menderes, böylece çok sayıda kişinin gözaltına alındığını veya tutuklandığını dile getirmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin olayları önlemek ile milli duygulara müsamaha etmek arasında ikilemde kaldığını söyleyen Başbakan Menderes, düşman düşman kılığında gelse idi, şeytan rahmani kılığa bürünüp de karşımıza çıkmasa idi, olayların bu kadar büyümeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Olaylarla ilgili ön bilgiye ve yeterli kuvvete sahip olduğu halde, bir anda başlaması nedeniyle güvenlik kuvvetlerinin etkisiz kaldıklarını da beyan etmiştir. Başbakan Menderes'e göre: "Bu, düpedüz bir düşman hareketi olsa idi, ortada bir Kıbrıs meselesi mevcut bulunmasa ve iki taraf arasında bu derecede ihtilâtlı vaziyette gösterilmemiş olsa idi ve Kıbrıs her iki memlekette âdeta kutsi bir mevzu olarak vicdanlara telkin edilmemiş olsa idi, zabıta vazifesini görmek ve vicdani kuvvet ve kanaatiyle silâhının ve kanunun verdiği kuvveti birleştirmek suretiyle hareketi ilk anda önlemek imkânını bulurdu."

Sıkıyönetimin tüm Meclis tarafından kabul görmesinden memnuniyet duyduğunu söyleyen Menderes, olayların ayrıntılarına veya soruşturmanın içeriğine girmenin şu aşamada sakıncalı olduğunu ve bir an evvel karara varıl-

49 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.687.

50 TBMMZC, a.g.t., s.687-688.

51 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.688-690.

ması gerektiğini ileri sürmüştür. Ağırlıklı olarak Rumların, ayrıca Ermenilerin ve Türklerin zarar gördüğünü söyleyen Menderes, maddi zararın telafi edileceğini, manevi zararın da gerçeğin ortaya çıkması ve olayların Türk milletince yapılmamış olduğunun anlaşılmasıyla ancak telafi edilebileceğini de ifade etmiştir. Olayın hem Türk hem Yunan tarafı için acı ve ders çıkarılacak mahiyette olduğunu dile getiren Menderes, yaşanan olayın 31 Mart Olayı kadar büyük ve önemli olduğunu da dile getirmiştir. Menderes, maddi zarara uğrayan tüm vatandaşların kayıplarının karşılanması için hükümet olarak en kısa sürede gerekli tedbirlerin alınarak kamuoyu ile de paylaşılacağını açıklamıştır.

Sonrasında söz alan DP İzmir Milletvekili Mehmet Ali Sebük, olayların üzüntü verici olduğunu, ancak güvenlik güçlerinin yetersizliği ithamının haksız olduğunu bir örnekle açıklamıştır. Sebük, olayların ertesi günü üniversite camiasının da büyük üzüntü içinde olduğunu bizzat gördüğünü ifade etmiştir⁵².

Görüşmelerin yeterli olduğu yönündeki önergeye istinaden müzakere sona ermiştir⁵³. 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak TBMM'nin toplanmaya devam etmesi yönündeki tüm talepler DP'nin oy çoğunluğu ile reddedilmiş, gereken bilgilendirmenin yapılacağı ifade edilmiştir⁵⁴.

52 TBMMZC, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 690.

53 Sıkıyönetimin İstanbul, İzmir ve Ankara'da uygulanması iki ret oyuna karşı çoğunlukla kabul edilmiştir. İsmet İnönü'nün Ankara'da Sıkıyönetim uygulanmaması yönündeki önergesi ise reddedilmiştir. Sıkıyönetimin gerekmediği ve reddedilmesi yönünde CMP Kırşehir Milletvekilleri Ahmet Bilgin ve Osman Bölükbaşı'nın önergesi çoğunluk kararıyla reddedilmiştir. Sıkıyönetimin bir ay sürmesi yönündeki CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın önergesi de reddedilmiştir. Nihayet Sıkıyönetimin altı ay sürmesi yönündeki önergeler çoğunluk kararıyla kabul edilmiştir. **TBMMZC, a.g.t.**, s. 691-692.

54 6/7 Eylül Olayları ile ilgili yapılan TBMM görüşmelerinin ikinci oturumunda, CHP Grubu Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü, CMP Grubu Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ile CMP Kırşehir Milletvekilleri Mehmet Mahmudoğlu, Osman Bölükbaşı, Tahir Taşer, Diyarbakır Bağımsız Milletvekili İhsan Hamit Tığrel, olayların aydınlatılması amacıyla TBMM'nin Kasım 1955'e kadar toplantılarına devam etmesi yönünde önerge vermişler, sonrasında söz alarak görüşmelerden ve hükümetin açıklamalarından sonra Meclis'in toplantı halinde kalması lüzumu üzerine görüşlerini aktarmışlardır. Hükümet adına söz alan Başbakan Adnan Menderes ise Meclis'in her hafta toplanması ve bilgilendirilmesinde gerek ve fayda olmadığından bahisle, ihtiyaç duyulduğunda ve yeri geldiğinde hem hükümetin, hem de Sıkıyönetim Komutanlığı ve diğer yetkililerin kamuoyunu bilgilendireceklerini söylemiştir. Bundan sonra yapılan oylamada Meclis'in toplantılara devamı etmesi yönündeki önergeler reddedilmiştir. CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın, ilgili anayasal hüküm çerçevesinde, Sıkıyönetim tarafından basına getirilen sansürün, TBMM görüşme tutanaklarının yayınlan-

DP hükümeti konuyu tekrar TBMM gündemine taşımak istememiş olsa da, konu başka vesilelerle tekraren gündeme gelmiştir. 1 Kasım 1955 günü, yeni yasama dönemi açılışında konuşan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, açılış konuşmasında, 6/7 Eylül Olayları'ndan bahisle, üzüntülerini dile getirmiştir. Bayar, Hükümet tarafından Sıkıyönetimin ilanı sonrası, kendi çağrısıyla toplanan TBMM'nin Sıkıyönetimi onayladığını, hemen ardından da olayda sorumluluğu bulunan tüm yetkililer hakkında soruşturma başlatıldığını söylemiştir. Bayar, din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin anayasal eşitlik garantisi altındaki vatandaşlara karşı gerçekleştirilen saldırıların kesinlikle cezalandırılacağını da ifade etmiştir. Maddi ve manevi zarardan ve milletin derin üzüntü ve yoğun tepkisinden bahseden Bayar, bir daha böyle bir şeyin asla yaşanmayacağını da dile getirmiştir. Bayar, kamu düzeninin ve inkılâpların korunması konusundaki hassasiyeti de bir kez daha vurgulamıştır. Konuşmasının dış politikayla ilgili bölümünde yeniden bu konuya değinen Bayar, konuyla ilgili üzüntülerini Yunan hükümetiyle paylaştıklarından bahisle, Türk-Yunan dostluğunun her iki ülke için önemli olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin bu dostluğun devamından yana olduğunu, Yunan hükümetinin de aynı şekilde düşündüğünü ümit ettiğini söyleyen Bayar, Kıbrıs sorununun değerlendirmesine girmeyeceğini, Türk tezinin gerek Londra Konferansı'nda gerekse BM'de ifade edildiğini, ayrıca BM'nin konuyu gündemine almayı reddettiğini söylemiştir⁵⁵.

6/7 Eylül Olayları, DP içinde Temmuz 1954'ten itibaren yoğunlaşan krizi daha da derinleştirmiş, partiden istifa ve ihraçlar yaşanmış, bu ortamda DP 4. Büyük Kongresi, çok tartışmalı bir ortamda, 15-20 Ekim 1955 tarihlerinde Ankara'da toplanmıştır. Kongrede, Adnan Menderes yeniden Genel Başkan seçilmiştir⁵⁶. Bu dönemde, TBMM'de konuyla ilgili tartışmalar da devam etmiştir⁵⁷. Yaşanan gelişmeler sonucu eli çok zayıflayan Menderes, parti gru-

masında geçerli olmaması yönünde verdikleri önerge ise, anayasa maddesinin açık olması ve TBMM zabıtlarının yayınlanmasına müdahale imkânı olmadığından bahisle, oturumu yöneten TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından oylamaya alınmamıştır. Konuyla ilgili TBMM'nin açık kalması talepleri de reddedilmiştir. **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.692-694.

55 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 1, İÇ. 1, s.6, 7, 18, 20-22.

56 Albayrak, **a.g.e.**, s.274-275. Eroğul, **a.g.e.**, s.181-183.

57 Yeni yasama yılının 23 Kasım 1955 tarihli oturumunda DP Manisa Milletvekili Muammer Alakant'ın Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan gazetelere ilişkin sözlü sorusu Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilmiştir. Aynı oturumda DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay'ın 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla yakalanan/serbest bırakılan kişilerin miktarı, suçların yasal niteliği ile Sıkıyönetim mahkemelerine ulaşan dosya sayısı ve bunlarla ilgi-

bunda yaşanan bir kriz sonrası hükümeti yenilemek zorunda kalmıştır⁵⁸.

5 Aralık 1955 tarihli oturumda, DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay'ın 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla yakalanan/serbest bırakılan kişilerin miktarı, suçların yasal niteliği ile Sıkıyönetim mahkemelerine ulaşan dosya sayısı ve bunlarla ilgilenen mahkeme ve hâkim sayısına ilişkin Başbakanlık makamına yönelttiği sözlü sorusu⁵⁹, 19 Aralık 1955⁶⁰, 16 Ocak 1956⁶¹ tarihli oturumlarda gündeme gelmiştir. 20 Ocak 1956 tarihli oturumda bu soruya Başbakan adına Devlet Bakanı ve Milli Savunma Bakanı Vekili Şemi Ergin sözlü olarak cevap vermiştir⁶². Ergin'in verdiği bilgileri bir tablo üzerinde şöyle göstermek mümkündür:

lenen mahkeme ve hâkim sayısına ilişkin sözlü sorusu Başbakanlık makamına gönderilmiştir. **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 5, İÇ. 1, s.106.

- 58 DP İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol'un önerisiyle (Sarol Formülü) parti grubundan 29 Kasım 1955'te şahsi güvenoyu isterken, günümüze dek tartışılacak olan sözler de sarf etmiştir. Menderes'in tartışmalı sözlerine dair farklı görüşler için Bk. Muzaffer Taşyürek, **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 89. Albayrak, **a.g.e.**, s.282. Howard A. Reed, "Çağdaş Türk Müslümanlarının Dini Hayatı", **Türkiye'de İslâm ve Laiklik**, İnsan Yayınları, İstanbul, Kasım 1995, s.127. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980**, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s.99. Eroğul, **a.g.e.**, s.185. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2004, s.235. Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes-Marmara'da Bir Ada**, 2. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 119. Başbakan Adnan Menderes, DP içinde yaşanan bu kriz sonrasında 9 Aralık 1955'te Hükümet'i yenilemiş ve yeni kabine 25 Kasım 1957'ye kadar işbaşında kalmıştır. Hükümetinin istifasını veren Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından, bir kez daha yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 1956 yılı bütçe kanunu tasarısının da yeni hükümetin kuruluşundan sonra TBMM'ye sunulması öngörülmüştür. **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 9, İÇ. 1, s.187.
- 59 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 10, İÇ. 1, s. 196.
- 60 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 16, İÇ. 1, s. 337-338.
- 61 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 24, İÇ. 1, s. 124.
- 62 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s. 205-207.

Tablo – 6/7 Eylül Olaylarına Dair Sıkıyönetim Uygulamaları

Örfi İdare ilân edilmiş olan İstanbul, İzmir ve Ankara vilâyetlerinde yakalananlar:			
	İstanbul'da	3 813	
	İzmir'de	424	
	Ankara'da	171	
	Yekûn	4 408	
Yakalananlardan bugüne kadar serbest bırakılanlar:			
	İstanbul'da	3 525	
	İzmir'de	251	
	Ankara'da	157	
	Yekûn	3 933	
Halen örfi İdare tevkifhanelerinde bulunanlar:			
	İstanbul'da	288	
	İzmir'de	—	
	Ankara'da	—	
	Yekûn	288	
<p>Örfi idare mahkemelerince takip edilen suçların vasıfları: Tahrip, yağma, yabancı devlet aleyhine hasmane hareketler, millî menfaatlere aykırı faaliyet, Komünizm propagandası yapmak, katil, sabotaj, hırsızlık, yol kesme, tehdit, ırza tecavüz, hükümetin şahsiyeti mâneviyesine taarruz, kasten yangın çıkarma, suç işlemeye teşvik, dinî mukaddesata tecavüz, zabıtaya mukavemet, Tecemmuât Kanununa⁶³ ve örfi idare yasaklarına muhalefet, orduya hakaret.</p>			
Örfi idare adlî amirliklerince takip olunan dosya miktarı:			
	İstanbul'da	2 567	
	İzmir'de	166	
	Ankara'da	210	
	Yekûn	2 943	

63 Tecemmu': Ar. Toplanma, yığılma, birikme. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s.372. Tecemmuat Kanunu: 27 Haziran 1956 tarih ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun.

Örfi İdare Adlî Amirliklerince takip edilen dosyalardan:				
1. Adem-i takip kararı⁶⁴ ile intaç edilenler⁶⁵ :				
	İstanbul'da	166		
	İzmir'de	20		
	Ankara'da	22		
	Yekûn	208		
2. Duruşmaya intikal ettirilener:				
	İstanbul'da	894		
	İzmir'de	134		
	Ankara'da	162		
	Yekûn	1 190		
3. Duruşmaya intikal edenlerden:				
	Mahkûmiyet	Beraat	Mevcut	Yekûn
İstanbul'da	92	39	763	894
İzmir'de	9	2	123	134
Ankara'da	127	20	15	162
Yekûn	228	61	901	1 190
g) Örfi idare ilânı üzerine teşekkül eden mahkemeler:				
	İstanbul'da	6		
	İzmir'de	1		
	Ankara'da	1		
	Yekûn	8		

Kaynak: TBMMZC, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s. 206.

Bakan Ergin ayrıca, bu mahkemelerde 26 adlî hâkim, 24 adlî subay görevlendirildiğini, halen İstanbul'da 6 Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 24 askerî adlî hâkim ve 18 subay hâkimin görev yaptığını, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin kaldırılmasından sonra da bu iki ildeki mahkemenin lağvedilerek bu-

64 Adem-i takip kararı: Takipsizlik kararı. D.Yılmaz Tekin (Der.), **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, 2007, s.15.

65 İntaç etmek: Sonuçlandırmak, bitirmek, sebep olmak, doğurmak. Tekin, **a.g.e.**, s.160.

ralardaki 6 askeri adli hâkimin İstanbul'daki 6 mahkemeye verilerek oradaki kadronun güçlendirildiğini ifade etmiştir. Aynı oturumda, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Türkiye'den talebi olan teminata ilişkin gazetelerde yayınlanan haberlerin doğruluğu konusundaki Dışişleri Bakanı'na sözlü olarak iletildiği soru önergesi, Dışişleri Bakanı toplantıda olmadığı için bir sonraki toplantıya bırakılmıştır⁶⁶.

Olaylar nedeniyle hassaslaşan ortamda, çok sayıda idareci veya polis yetkilisi hakkında nakil ve tayin işleminin yapılmasının sebebinin bu olaylar olup olmadığı, bir soru önergesi ile TBMM gündemine gelmiştir. 5 Aralık 1955 tarihli oturumda, CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer'in, son günlerde yaşanan idareci ve polis yöneticilerinin nakil ve tayin sebeplerine, İstanbul'dan başka yerlere yapılan tayinlerin ve bazı kaymakamların Bakanlık emrine alınmalarının 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olup olmadığına dair sözlü sorusu İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiş,⁶⁷ konu 21 Aralık 1955⁶⁸, 23 Aralık 1955⁶⁹ ve 26 Aralık 1955⁷⁰ tarihli oturumlarda dile getirilmiştir. Nihayet bu soruya İçişleri Bakanı (DP Aydın Milletvekili) Ethem Menderes cevap vermiştir. Bakan cevaben, tayinlerin makbul sebeplere (sağlık, terfi, zorunlu hizmet, soruşturma, idari lüzum) dayalı gerçekleştiğini, İstanbul'da gerçekleşen tayin/nakil işlemlerinin bahse konu olayları araştırmakla görevli komisyonun raporlarına göre gerçekleştiğini, Bakanlık emrine alınanların soruşturma evrakının ilgili mercilere gönderildiğini, bunlarla beraber İstanbul Valisi hakkındaki soruşturma sonucunun da beklendiğini ifade etmiştir. Milletvekili Hazer ise cevaben yaptığı konuşmada, anılan tayin/nakil işlerinin sürekli, politik ve partizanca sebeplere dayalı olarak ve kış şartları düşünülmezsizin yapıldığını, kaymakamlar konusunda yeterli soruşturma yapılmaksızın tasarrufta bulunduğu ve bu kişilerin mağdur olduklarını ve genel olarak devlet memurlarının korunması gerektiğini ifade etmiştir. Olaylarda Başbakan ve eski İçişleri Bakanı ile İstanbul Valisi'nin sorumlu olduklarını, haklarındaki soruşturmanın TBMM'den bir komisyon tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu esnada söz alan İçişleri eski bakanı Dr. Namık Gedik, istifasının soruşturmanın sağlıklı yürümesi için "kendi isteğiyle olduğunu" dile getirmiştir.

66 TBMMZC, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s.209.

67 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 10, İÇ. 1, s.192.

68 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 17, İÇ. 1, s.391.

69 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 18, İÇ. 1, s.425.

70 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 19, İÇ. 1, s.434-437.

14 Aralık 1955 tarihli oturumda, IV. Menderes Hükümeti programının sunumu sırasında konuşan Başbakan Menderes, Kıbrıs konusunda görüşlerinin değişmemiş olduğunu da ifade etmiştir⁷¹. 16 Aralık 1955 tarihli oturumda hükümet programı üzerine yapılan görüşmelerde 6/7 Eylül yeniden müzakere konusu olmuştur⁷².

CHP Meclis Grubu Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü yaptığı konuşmada, 6/7 Eylül Olayları hakkında halen hiçbir hakikatin söylenmediğinden bahisle, Türk-Yunan ilişkilerinin dostane biçimde devam etmesi gerektiğini söylemiştir. İnönü, olayların Yunanistan tarafından Türkiye aleyhinde kullanıldığını, Kıbrıs Türkleri hakkında endişe duyduklarını, hükümetin savaşçı çağrıştıran beyanı nedeniyle ortamın gerginleştiğini söylemiştir. Yunanistan için olayın bir fırsat haline dönüştüğünü söyleyen İnönü, orada getirilen yayın yasağı nedeniyle bütün yükün Türkiye'nin üzerine kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun Avrupa Konseyi ve NATO çalışmalarına da yansımaları olduğunu söyleyen İnönü, ülke olarak birlikte hareket etmek mecburiyetinde olduğunu, ancak milletvekilleri ve basının bilgi sahibi olmadığını, hükümetin kendilerine bilgi vermediğini, gazetelerin hakikatleri söylemesine engel olduğunu, Sıkıyönetim Komutanlığı eliyle Yunanistan aleyhinde beyanatın engellendiğini ifade etmiştir. Avrupa Konseyi'nde zor duruma düşüldüğünü, NATO Konseyi'nde Türkiye'den manevi tamir, maddi tazminat ve sonrasında münasebet tesisi talep edildiğini ve Kıbrıs konusundaki taleplerden vazgeçilmesinin beklenir olduğunu, buna karşılık hükümetin sıkıyönetim eliyle milleti habersiz bırakmak niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Yunanlıların baskısıyla taziye mesajlarının yayımlandığını ve İzmir'de 24 Ekim 1955 günü tören yapıldığını, bu törenin mutat usullerin ötesinde millet için yaralayıcı ve çok zararlı olduğunu söyleyen İnönü, asıl sorumlunun hükümet olduğunu, bu töreni engelleme girişimlerinin de sonuçsuz kaldığını dile getirmiştir⁷³. İnönü'ye göre, tek teselli veren

71 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 14, İÇ. 1, s.251-255. Başbakan Menderes, Kıbrıs ile ilgili görüşlerini ulusal veya uluslararası düzeyde her fırsatta dile getirmiş, özellikle 6/7 Eylül Olayları'nın yarattığı atmosferde Türk tezlerini dünya kamuoyuna anlatmak durumunda kalmıştır.

72 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 1 ve 2, s.263-327.

73 Olaylar sonrasında, Yunan hükümeti, "Yunan bayrağının ve subaylarının hakarete uğradığı gerekçesiyle", Türk hükümetinden manevî bir telafi talebinde bulunmuştur. Buna istinaden, 24 Ekim 1955 günü, İzmir'de yeni Yunan konsolosluk binasının devri sırasında, DP Hükümeti'ni temsilen, Ulaştırma Bakanı ve DP İzmir Milletvekili Muammer Çavuşoğlu ve diğer yetkililer hazır bulunmuştur. Törene Yunan diplomatları ve askeri yetkilileri de katılmış, göndere Yunan bayrağı çekilmiş ve bina Yunan yetkililere teslim edilmiştir. Bk. Güven, **a.g.e.**, s. 65-66.

taraf Türk milletinin kusuru olmadığına medeniyet âleminde ve müttefik milletler nezdinde anlaşılmaya başlanması olmuştur. İnönü, dış politikada Türk-Yunan ilişkilerinin kötü durumda olduğunu, 6/7 Eylül Olayları'ndan bu yana durumun çok değiştiğini, Kıbrıs'ın Türkiye için önemli bir güvenlik sorunu olduğunu, mevcut halde adanın İngiltere'de kalmasından yana olduklarını dile getirmiştir. Olayların iç politik yönüne de değinen İnönü, üç aydır gerçeklerin açıklanmamış olmasının Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yasaların dışına çıktığının bir göstergesi olduğunu kaydetmiştir. İnönü, Ankara'da sıkıyönetimin uygulanmasının muhalefetin faaliyetlerinin kısıtlanması ve kamuoyunda olayın konuşulmamasını sağlamaya dönük olduğunu da vurgulamıştır. İnönü, Sıkıyönetim Komutanı'nın kapatılan gazetelere ülke çapında yayın engeli getirmesinin kanun hükmü olduğundan bahisle, komutanın böyle bir yetkisinin olmadığını dile getirmiştir. Hukuki açıdan da yargılama ve tutukluluk hallerinde sorun olduğunu dile getiren İnönü, Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknos'un yetkisi dışında engelleyici/yasaklayıcı tavrından örnekler vererek konuyu açıklama yoluna gitmiştir. Olaylarda yetki anlamında önde gelen İstanbul Valisi'nin görevden alınmadığını da kaydeden İnönü, valinin olaylardan önce hükümeti uyardığını ancak söylediklerinin dikkate alınmadığını, kendisine yalnızca Patrikhane gibi bir iki yerin muhafazası ile alakadar olması istendiğini ifade etmiştir. İzmir valisinin de olaylardan sorumlu olduğunu ancak görevden alınmadığını söyleyen İnönü, olaylarda polisin etkisiz kaldığı veya hoşgörü gösterdiği düşüncesinden çok hükümetin olayların başlamasında rolü olduğuna inandığını söylemiştir. Ancak olayların sonradan kontrolden çıktığını söyleyen İnönü, bu nedenle hala soruşturmanın sonuç getirmediğini, tüm bunlardan sonra Menderes'in görevden ayrılması gerektiğini, III. Menderes Hükümeti hakkında bir meclis soruşturması açılmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir⁷⁴.

CMP Meclis Grubu adına söz alan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak henüz yeterli bir bilgi ve sonucun elde edilemediğini, olayların bir tertibin sonucu olduğunu, ne zaman başlayacağını bilindiğini ve polisin etkisiz bırakıldığını söyleyen Bölükbaşı, öncelikle sorumluluğun Başbakan Menderes'e ait olduğunu ve hükümete güvenoyu verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir⁷⁵.

DP Meclis Grubu adına söz alan Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger, İnönü'nün çoğunlukla 6/7 Eylül ve Adnan Menderes üzerine tahrik edici ko-

74 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 1, s.264-273.

75 TBMMZC, a.g.t., s.273-280.

nuştüğünü, Bölükbaşı'na da ayrıca cevap vereceğini söyleyerek, DP Parti Grubu'nun program üzerindeki görüşlerini dile getirmiştir⁷⁶. Daha sonra DP Kocaeli Milletvekilleri Ekrem Alican ve Turan Güneş ile DP Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi, hükümet programı üzerinde görüşlerini dile getirmişlerdir⁷⁷.

Bu konuşmalardan sonra söz alan Başbakan Menderes, CHP ve CMP gruplarının eleştirilerine cevaben, 6/7 Eylül ile ilgili CHP'nin iddialarının gerçeğe ilgili olmadığını, İnönü'nün Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs'a dair söylediklerinde tahrik ve tezatlar olduğunu söylemiştir. Bayrak meselesinin uluslararası teamüllere uygun olduğunu ve küçültücü bir hadise olmadığını, olayın Afganistan Dışişleri Bakanı'nın Pakistan elçiliğinde Pakistan bayrağını kendisinin göndere çekmesinin ve bir konuşma yapması olayıyla aynı olduğunu dile getirmiştir. Menderes, bütün dünyanın bir komünist tertibi olarak kabul ettiği bir olayı, CHP'nin hükümetin tertibi olarak dünya kamuoyuna aktarmasının vahim bir hata olduğunu da söylemiştir. Menderes, sıkıyönetimde iş yükünün çok olduğunu, şimdiye dek tutuklu sayısının altı binden üç bine indiğini, Sıkıyönetim Komutanlığı üzerinde hükümetin bir baskısı olmadığını, Ankara'daki sıkıyönetimin devamı durumunu inceleyip bir karara varacaklarını söylemiştir⁷⁸. Başbakan Menderes'in konuşmasının ardından Devlet Bakanı ve DP Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı, CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alışiroğlu, DP Antalya Milletvekili Kenan Akmanlar, DP Manisa Milletvekili Hikmet Bayur söz alarak Hükümet programına dair görüşlerini dile getirmişlerdir⁷⁹.

Bu konuşmaların ardından söz alan İsmet İnönü'nün, kendisi ve partisi hakkındaki sözlere cevabî konuşmasında, ağırlıklı olarak sorumluluğun DP grubunda değil Menderes'te olduğunu, sıkıyönetimin tutuklama ve yargılamalarıyla ilgili sorunlar olduğunu, olayların sorumlularının – hükümet üyesi olsalar dahi – ortaya çıkarılması gerektiğini, İstanbul ve İzmir valilerinin de görevden alınmaları gerektiğini dile getirmiştir⁸⁰.

19 Aralık 1955 tarihli oturumda Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin kaldırılmasına Bakanlar Kurulu tarafından karar verildiğine dair Başbakanlık tezeresi Genel Kurul'a sunulmuştur.⁸¹

76 TBMMZC, a.g.t., s.280-285.

77 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 2, s.285-298.

78 TBMMZC, a.g.t., s.298-311.

79 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 2, s. 311-322.

80 TBMMZC, a.g.t., s. 323-326.

81 TBMMZC, Devre X, C 8, İN. 16, İÇ. 1, s. 337-338.

3.2.2. TBMM’de Yapılan Zarar Tespit ve Tazmin Çalışmaları

6/7 Eylül Olayları sebebiyle zarar görenlerin tespit edilip zararlarının karşılanması amacıyla DP hükümetince bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 19 Aralık 1955 tarihli oturumda⁸² 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla zarar görenlere yapılacak yardımların vergiden muaf olması ve bu zararlar dolayısıyla 5432 sayılı kanunun 260. ve 299. maddelerinin uygulanması hakkındaki kanun teklifi Maliye ve Bütçe komisyonlarına gönderilmiştir⁸³.

23 Aralık 1955 tarihli oturumda⁸⁴ 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkındaki kanun teklifi Maliye ve Bütçe komisyonlarına gönderilmiştir⁸⁵. 28 Şubat 1956 tarihli oturumda⁸⁶, bu kanun teklifi ve Maliye ve Bütçe Komisyonlarının kararları gündeme alınmıştır⁸⁷.

82 **TBMMZC, a.g.t.**

83 **TBMMZC, a.g.t.**, s.337.

84 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 18, İÇ. 1, s. 425.

85 **TBMMZC, a.g.t.**, s. 431.

86 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 46, İÇ. 1, s. 1063-1083, 1200-1203.

87 Bu aşamada müzakerelere sekte vuran bir kriz yaşanmıştır. Hürriyet Partisi (HP) Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant, bir bakanın imzası olmaması, tazminat miktarının belirsiz olması ve tazminatın yalnızca Türk vatandaşlarına ödenecek olduğu kanaatinin ortaya çıkması nedeniyle, anayasa ve içtüzüğün ilgili hükümleri gereğince görüşmenin ertelenmesini istemiştir. İşletmeler Bakanı (DP Manisa Milletvekili) Samet Ağaoğlu ise, imza konusunda teknik bir hatadan – sehven unutulmuş olmasından – dolayı kendisinin zaten kabul ettiği bu teklifin ertelenmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Alakant, talebinde ısrar etmiş, CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu ise Alakant’a ek olarak kanun teklifinin gerekçe bölümünün eksik olması nedeniyle kanun teklifinin ertelenmesini talep etmiştir. Bu çerçevede, HP Grup Başkan Vekili ve Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ile Meclis Grup Başkan Vekili ve Manisa Milletvekili Muammer Alakant bir önerge vermişlerdir. Önerge, adı geçen bakanın imzası alındığından ilk bölümü oylanmamış, tahsisat bölümü için yapılan oylamada reddedilmiş, takdimen görüşülmesi ise kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde yoğun bir tartışma yaşanmış, iktidar ve muhalefet partileri önceki görüşlerini tekrar etmişlerdir. CHP Grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Maliye Bakanı (DP Maraş Milletvekili) Nedim Ökmen, CMP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin, DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, DP Parti Grubu adına Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, DP Trabzon Milletvekili Selahattin Karayavuz, DP İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacıpulos, Hükümet adına Dışişleri Bakanı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü, DP İstanbul Milletvekili Zakar Tarver, Başbakan Adnan Menderes, DP Çanakkale Milletvekili Servet Sezgin yasa önergesiyle ilgili görüş, destek veya eleştirilerini ifade etmişlerdir.

Daha sonra 274 kişinin katıldığı oylama sonucunda kanun teklifi, 264 kabul, 10 ret oyu ile kabul edilmiştir. Oylamaya 255 milletvekili katılmamıştır⁸⁸. Böylece 6/7 Eylül Olaylarına ilişkin 28 Şubat 1956 Tarih ve 6684 sayılı kanun çıkarılmıştır⁸⁹. Ayrıca, 6/7 Eylül olaylarından zarar görenlere yapılacak yardımların vergi muafiyeti ve bu zararlar dolayısıyla 5432 sayılı kanunun 260 ve 299. Maddelerinin uygulanması hakkında kanun teklifi gündeme alınmış, sadece teknik detaylar konuşulmuş ve oylamaya geçilmiştir. 280 üyenin katıldığı oylama sonucu kanun teklifi 273 kabul ve 7 ret ile kabul edilmiştir. Oylamaya 249 milletvekili katılmamıştır⁹⁰. Böylece 28 Şubat 1956 tarih ve 6685 sayılı kanun çıkarılmıştır⁹¹.

88 Oylamaya bu kadar çok sayıda milletvekilinin katılmaması dikkat çekicidir.

89 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir’de Vuku Bulan Hâdiselerde Zarar Görenlerin Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun. Madde 1- 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir’de vuku bulan hâdiselerde zarar gören hakiki ve hükmi şahısların İcra Vekilleri Heyetince kabul edilecek esaslar dairesinde tespit edilecek zararlarını ödemeye hükümet mezun kılınmıştır. Ancak bu miktar 60 milyon lirayı geçemez. Madde 2- Birinci maddede yazılı ödemeler Maliye Vekâletince verilecek bir sene vadeli ve faizsiz Hazine bonolarıyla da yapılabilir. Madde 3- Vadesi geldiği tarihten itibaren bir sene zarfında tediyeye ibraz edilmeyen bonolar Hazine lehine müruruzamana uğrar. Madde 4- Bu kanun neşri tarihinden itibaren meriyete girer. Madde 5- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. Bk. 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir’de Vuku bulan Hadiselerde Zarar Görenlerin Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun, **Düstur**, 3. Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s. 560-561. RG – 1 Mart 1956, S. 9247.

90 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 46, İÇ. 1, s. 1083,1084-1085,1090,1093,1095,1204-1207.

91 6/7 Eylül Hâdiselerinden Zarar Görenlere Yapılacak Yardımların Vergi Muafiyeti ve Bu Zararlar Dolayısıyla 5432 Sayılı Kanunun 260 ve 299’ncü Maddelerinin Tatbiki Hakkında Kanun. Madde 1- Gelir veya Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından 7.IX.1955 tarihinden 31.XII.1955 tarihine kadar makbuz karşılığında “6 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere Yardım Komitesi” ne yapılmış ve yapılacak bağış ve yardımlar yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilebilir. Madde 2- 6/7 Eylül hâdiseleri sırasında zayı olan veya hasar gören emtia ve amortismanı tâbi iktisadi kıymetler hakkında, 5432 sayılı Vergi Usul Kanununun 260 ve 299’ncü maddeleri hükümleri tatbik olunur. Mükellefler temin ettikleri yardımları, uğradıkları hasar ve zarar karşılığı olarak, Vergi Usul Kanununa göre tutmaya mecbur oldukları defterlerinde gösterirler. Madde 3- Birinci maddede yazılı komiteye hakiki ve hükmi şahıslar tarafından vaki olacak bilumum bağışlar ile mezkûr komitenin 6/7 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere yapacağı yardımlar Veraset ve intikal Vergisi ile resim ve harçlardan müstesnadır. Madde 4- Bu kanun neşri tarihinde meriyete girer. Madde 5- Bu kanunu icraya Maliye Vekili memurdur. Bk. 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir’de Vuku bulan Hadiselerde Zarar Görenlere Yapılmış Yardımların Vergi Muafiyeti ve Bu Zararlar Dolayısıyla 5432 Sayılı Kanunun 260 ve 299’ncü Maddelerinin Tatbiki Hakkında Kanun, **Düstur**, 3. Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s. 561-562. RG – 1 Mart 1956, S. 9247.

Yine aynı toplantıda, İstanbul'da ilan edilmiş olan sıkıyönetim süresinin uzatılması hakkındaki karar görüşülmüştür. CHP ve HP temsilcilerinin aksi yönde görüş bildirmelerine rağmen, yapılan oylama ile 12 Eylül 1955 tarihinde ilan edilen sıkıyönetimin bitişinden itibaren 3 ay daha uzatılmasına karar verilmiştir⁹². Bundan başka 6 Haziran 1956 tarihli oturumda kabul edilen⁹³ 6/7 Eylül Olaylarına ilişkin 19 Haziran 1956 tarih ve 4/7474 sayılı bir kararname⁹⁴ yayınlanmış ve olaylar sırasında zarar görenlerin zararlarının tespit esaslarını belirleyen talimatname yürürlüğe sokulmuştur.

TBMM görüşmelerinde Türkiye'nin Yunanistan karşısında itibar kaybı yaşayıp yaşamadığı da tartışılan konulardan biri olmuştur. 6 Ocak 1956 tarihli oturumda, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Türkiye'den talebi olan teminata ilişkin gazetelerde yayınlanan haberlerin doğruluğu konusundaki sözlü soru önergesi ile DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun, Türkiye ve Yunanistan'da mübadil⁹⁵ durumunda olup mübadele edilmeyenlerin nerede olduklarına, Lozan Antlaşması'na göre Türkiye ve Yunanistan'da kalan etabli (yerleşik)⁹⁶ Türk ve Rumlarla Batı Trakya'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısına dair sözlü soru önergesi Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir⁹⁷. Anılan önerge, 1 Şubat 1956⁹⁸, 6 Şubat 1956⁹⁹ tarihli oturumlarda yeniden gündeme gelmiştir. 13 Şubat 1956¹⁰⁰ tarihli oturumda, Dışişleri Bakanı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü bu iki soruyu cevaplandırmıştır.

Bakan Köprülü, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın sorusuna cevaben, Yunan Başbakanı Karamanlis'in¹⁰¹ 17 Aralık 1955 tarihli beyanatından bahis-

92 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN.46, , İÇ.1, s.1185-1190.

93 **TBMMZC**, Devre X, C 12, İN.73, İÇ.1, s.80.

94 İstanbul ve İzmir'de 6/7 Eylül 1955 Tarihinde Vuku Bulan Hadiselerde Zarar Gören Hakkı ve Hükmi Şahısların Zararlarının Tespit Esasları Hakkındaki Talimatnameyi Meriyete Koyan İcra Vekilleri Heyeti Kararı, **Düstur**, 3.Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s.1869-1875. RG – 10 Temmuz 1956, S. 9354.

95 Mübadil, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Mübadele Antlaşması çerçevesinde iki ülke arasında yer değiştirilen kişileri anlatmak için kullanılan bir terimdir.

96 Etabli (Yerleşik), Türk-Yunan Mübadelesi sırasında, Batı Trakya'da yaşayan Türkler ile İstanbul'da yaşayan Rumlar, kapsam dışında tutularak Etabli (yerleşik) kabul edilmiştir.

97 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 20, İÇ. 1, s. 3.

98 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 31, İÇ. 1, s. 7.

99 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 33, İÇ. 1, s. 72.

100 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 167-180.

101 Konstantin Karamanlis (23.02.1907-23.04.1998), önemli bir Yunan devlet adamı ve siyasetçi olup, Yunanistan'da 1955-1963 ve 1974-1980 yılları arasında Başbakan, 1980-1985

le, maddi-manevi tüm zararların ödenmesi hususunda, zarar gören herkesin zararının tazmini için gereken ilanın yapıldığı ve vaktinde ödenmesi için gerekli tedbirlerin alındığını söylemiştir. Köprülü, ortada bir sorun yokken ilişkilerin tazminatın tamamen ödenmesi şartına bağlandığı cihette ancak siyasî amaçlarla iki ülke arasında böyle bir sorun yaratılması isteğini yansıttığını da ifade etmiştir. Balkan Paktı Daimi Konseyi'ne katılmak için tazminatın ödenmesi şartının öne sürülmesinin doğru bir tutum olmadığını ve ancak Türkiye üzerinde baskı kurma hedefine yönelik olabileceğini söyleyen Köprülü, Karamanlis'in Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi için öne sürdüğü şartların da bu yönde bir amacın göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Köprülü, Rum azınlığın geleceği hakkındaki talebe ilişkin olarak ise, hukuki açıdan bu teminatın açıkça verildiğini, alınan tedbirlerin ve tekrarlanan hükümet açıklamalarının fiili olarak en kesin teminat olduğunu beyan etmiştir. Hala böyle bir beyanatın yapılmasının ise hem Türkiye'nin içişlerine karışmak olduğunu, hem de dünya kamuoyunda böyle bir izlenim yaratma çabasıyla açıklanabileceğine işaret etmiştir. Köprülü, bizzat Yunan hükümetinin bir yandan Yunanistan'daki Türk azınlığın durumunu dün (aşâğılık) bir seviyede tutarak ve bir yandan da sürekli kışkırtıcı propagandalar yaparak her bakımdan en iyi şartlar içinde yaşayan ve müsavi muamele gören Rum asıllı Türk vatandaşlarını manen müşkül bir vaziyete düşürdüğünü ifade etmiştir. Köprülü, suçluların cezalandırılması konusunda ise Türk hükümetinin ne yapacağını bildiğini, üstelik yargılama ve tutuklamaların halen yapıldığını ve sonuçların ortaya çıktıkça basında yer alacağını, yine de bu konudan bahsetmenin ancak Türkiye'nin olayı hafife aldığı izlenimini yaratma çabasıyla açıklanabileceğini söylemiştir.

Köprülü, Karamanlis'in balık avlama işine dair bir anlaşma yapılması talebinin ise yeni olmadığını, Yunan balıkçılarının Ege ve Akdeniz kıyılarındaki avlanmalarına Türk makamlarının aldığı tedbirlerin Yunanlıların hoşuna gitmediğini, bu konuda Türkiye'nin yeterince hüsnüniyet gösterdiğini, ama konunun böyle güncel bir mesele ile bağlantı kurulamayacağını ifade etmiştir. Köprülü, sonuçta yaşanan olayların Yunan hükümetince uzun bir istekler

ve 1990-1995 yılları arasında da Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Karamanlis izlediği korumacı ekonomi politikaları ile güçlü bir ekonomik büyüme sağlamış ve ülkesinin güçlü bir hükümete ve siyasi istikrara kavuşmasını sağlamıştır. 1974-1975 döneminde, askeri cuntanın yıkılmasından sonra ülkesinde demokrasinin yeniden tesisi ve anayasal bir hükümetin kurulmasını da sağlamıştır. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 03.07.2015.

listesine dönüştürülerek çok geniş siyasi hayallerin tatmini için vesile olarak ortaya konulduğunu söylemiştir. Köprülü, Türkiye'nin ilk günden beri mağdurların zararının karşılanması ve Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmadan sürmesi yönünde gayret içinde olduğunu ve Yunanistan'ın da aynı iyi niyet ve çaba içinde olması gerektiğini de söylemiştir. Köprülü, Yunan hükümetince öne sürülen koşulların bir şart değil telkin olduğunun anlaşılmasının, Yunanistan'ın iyi niyetinin bir göstergesi olarak kendilerini memnun ettiğini de sözlerine eklemiştir. Tazminat sorununun tüm yapılanlarla ortadan kalktığını, TBMM'ye sundukları kanun teklifi ile de işin teknik boyutunun çözülebileceğini ifade etmiştir¹⁰².

Cevaben konuşan Milletvekili Balta, önce 1914-1922 süreci, Atatürk-Venizelos dönemi dostluğu ve II. Dünya Savaşı sürecinden bahsetmiştir. İki milletin yan yana yaşama zorunluluklarına rağmen, Yunan kamuoyuna güvenmediğini Yunan basınından örnekler vererek açıklamıştır. Anadolu toprağına saldıranların bunun karşılığını alacağını, Fener Rum din adamlarının siyasetle meşgul olduklarını ve Rus patriğinin himayesinden memnun olduklarını, tüm geçmişte yaşananlara rağmen Türk toprakları üzerinde taleplerinin olduğunu, konunun Yunanistan'da seçim malzemesi olacağını, Kıbrıs'ta bu işin sorumlusunun Makarios olduğunu, Yunan basınının Türk halkını tahrik ettiğini ifade etmiştir. Balta ayrıca, olayların olduğu yerdeki tüm vatandaşların zarar gördüğünü, Anayasa'nın ilgili maddesine göre¹⁰³ Türkiye'deki herkesin, dini ne olursa olsun, Türk olarak kabul edildiğini vurgulamıştır. Bunun aksine, Yunanistan'daki Türk azınlığın kötü muamele gördüğünü, Kıbrıs'ın asıl sahibinin Türkiye olduğunu, aksini kabul edecek bir Türk hükümetinin iktidarda kalamayacağını, İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde hata yaparsa Ortadoğu'da tutunamayacağını da ileri sürmüştür. Balta, halen Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin sayısının 290 bin (toplam nüfusun yaklaşık %1,5 kadarı) olduğunu da söylemiştir. Bu nedenle azınlık sorunu diye bir sorun olmadığını ki bunların refah seviyesi ve yüksek gelir durumunun açık olduğunu söyleyen Balta, Batı Trakya Türklerinin ise "ya arabacı, ya hademe" olduklarını, onlara

102 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 167-169.

103 Madde 88 – Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinn-i rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izâa edilir [açıklanır]. A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.88.

hiçbir hak verilmediğini söylemiştir. Balta, Türkiye’de bir eşitlik söz konusu iken azınlık sorununun dile getirilmesinin “küstahlık” olduğunu, hâlbuki iki tarafın birbirine muhtaç olduğunu, dolayısıyla başka sebeplerle yanlış yollara gitmemeleri gerektiğini söylemiş, olaylarda İstanbul valisinin de sorumlu olduğunu sözlerine eklemiştir¹⁰⁴.

Dışişleri Bakanı Köprülü, DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun sorusuna cevaben, Lozan Antlaşması’nın ilgili bölümüne ve ilgili Türk-Yunan sözleşmesine atıfla, öncelikle *etabli* (yerleşik) kavramının tanımını yapmıştır. Köprülü, boyutları belirsiz olsa da iki taraftan mübadele dışı kalmış insanlar olduğunu, ancak 1933’te iki taraf arasında varılan bir anlaşmayla Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun kaldırıldığını ve dolayısıyla *etabli* kavramına son verilmesiyle beraber “emlak iadesi veya işgaline müteallik bilumum taleplere” kesinlikle dur denmesinin amaçlandığını söylemiştir. Köprülü ayrıca, Türk ve Yunan istatistiklerinde *etabli* kavramına göre bir veri olmadığını, Türkiye’de din ve ana dil üzerine veri olduğunu, Yunanistan’da ise Türk nüfusun çok az olduğunu ifade etmiştir. Köprülü, Lozan Görüşmeleri sırasında Batı Trakya Türklerinin sayısının, Türk istatistiklerine göre 129.120, Yunanlılara göre ise 114.810 olduğunu, Lozan Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra ise, Türkiye’deki Rumların – ana dili Rumca olanların – sayısının, 1935 nüfus sayımına göre, 108.725 olduğunu söylemiştir. Köprülü en son istatistik ve bilgilere göre, Batı Trakya Türk nüfusunun (1947 itibarıyla) 100.000 civarında tahmin edildiğini, Türkiye’de ana dili Rumca olanların sayısının ise, 1950 sayımına göre, 89.472 olduğunu açıklamıştır. İki taraftan da nüfusun muhtemelen göç sebebiyle azaldığını söyleyen Köprülü, Türkiye’den göç eden Rumların genellikle ekonomik sebeplerle başka yabancı ülkelere gittiklerini, Türkiye’ye gelenlerin durumunun ise aynı noktayla açıklanamayacağını ifade etmiştir.

Tekelioğlu’nun son sorusuna cevaben, Köprülü, Batı Trakya’dan gelenlerin/göç edenlerin *etabli* olduğunu, Yunanistan’daki kötü ekonomik koşulların veya II. Dünya Savaşı koşullarının (can güvenliğinin) bu göçe sebep olduğunu, gelenlerden 24.905’inin geri döndüğünü, 13.656’sının kaldığını, bunların da 8.936’sının Türk vatandaşlığına alındığını söylemiştir. Gelenlerin başta mülteci statüsünde geldiklerini ve bilahare vatandaşlığa alındıklarını, Çingelerin ve zararlı/suçlu¹⁰⁵ kişilerin iade edildiğini, isteyenlerin döndüklerini,

104 TBMMZC, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 169-172.

105 Tutanakta kullanılan kelime “muzır eşhas”tır.

onlara ait Yunanistan'da kalan malların değeri bilinmemekle beraber, bırakılanların kaybolmaması için başvuru oldukça gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmiştir. Köprülü, bu kişilere serbest göçmenlik çerçevesinde davranılmadığını, ancak vatandaşlığa kabulüne dek kolay iş bulma olanakları sunulduğunu söylemiştir. Menkul ve gayrimenkullerini satarken, Yunan makamlarının zorluk değil, bilakis kolaylık/teşvik gösterdiğini söyleyen Köprülü, Türk vatandaşlarının bu nedenle mallarını, daha az fiyata verdiklerini, meselenin geri kalanının Lozan Antlaşması ve bağlı protokollerin ilgili bölümlerine göre açıklığa kavuşturulması gerektiğini, çok yoğun bir göçün olmadığını da söylemiştir. Ancak yalnızca Batı Trakya'da değil, Yunan adalarında da yaşayan Türk azınlığın da sosyoekonomik durumunun çok iyi olmadığını kaydeden Köprülü, bu durumun düzelmesi için uluslararası hukuk ve anlaşmalar çerçevesinde ellerinden geleni yaptıklarını ve yapacaklarını da beyan etmiştir.

Köprülü, Tekelioğlu'nun, Selanik'teki Türk Konsolosluğu'nda meydana gelen patlamayla ilgili sorusuna karşılık, başından beri Yunan makamları nezdinde gerekenin yapıldığını, ancak Yunan adli makamlarınca olay sonrası tutuklanan Konsolosluk kavaşı Hasan ile burslu öğrenci Oktay'dan başka, Türk Başkonsolosu ve Konsolosunun da zanlı sıfatıyla sorgulanması girişimlerine karşı tüm girişimlerde bulunulduğunu dile getirmiştir. Öte yandan Yunan adli makamlarınca gülünç bir iddianame hazırlandığını da kaydeden Köprülü, buna karşılık kendilerinin uygun bir dille karşı tarafla diyalog kurmayı amaçladıklarını da söylemiştir. Gerçeklerin ortaya çıkması ve konsolosluk memurlarının masumiyetinin anlaşılmasını istediklerini söyleyen Köprülü, Yunan makamlarının verdikleri sözlerin sonucunu bekleyeceklerini de ifade etmiştir. Köprülü, olaylar sırasında zarar gören herkesin – Türk veya yabancı – zararlarını karşılayacaklarını, başlatılan soruşturma sonrası tüm sorumluların ortaya çıkarılacağını da söylemiştir. Yunan bayrağına yapılan saldırının İzmir'deki törenle telafi edildiğini, artık bu olaylara ilişkin yapılacak bir şey kalmadığını, Türkiye'nin içişlerine karışılmasına müsaade etmeyeceklerini, vicdan ve vakar doğrultusunda hareket ettiklerini söylemiştir. Köprülü son olarak da, Patrikhane tarafından, İstanbul'da bir patrikhane hükümeti kurulması için Rusya'dan yardım talebine dair, hazırlanmış imzalı bir belgenin emniyet/devlet elinde bulunduğu dair iddianın doğru olmadığını, bu yönde Türk toprak bütünlüğünü zedeleyici her türlü girişime karşı da gerekeni yapacaklarını söylemiştir¹⁰⁶.

106 TBMMZC, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 173-177.

Tekelioğlu, yine de Yunanistan'daki Türk azınlığın ve Türkiye'ye çoğunlukla yasadışı yollardan gelen etabli vatandaşların durumunun kötü olduğunu, Yunanistan'a gereken her türlü cevabın hemen verilmesi gerektiğini, Türk milletinin buna hazır olduğunu hatırlatıp, olayların zararının tazmin edilmiş olmasından dolayı hükümete teşekkür ederek konuşmasını bitirmiştir. Köprülü ve Tekelioğlu'nun konuyla ilgili son görüşlerini aktarmasıyla bu konudaki görüşme sona ermiştir¹⁰⁷.

13 Ocak 1956 tarihli oturumda, CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer'in, 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri eski Bakanı Namık Gedik hakkında Meclis Soruşturması açılması hakkındaki önergesi tartışılmıştır¹⁰⁸. Yapılan görüşmeler¹⁰⁹ sonunda yapılan oylamada Başbakan Menderes ve İçişleri eski Bakanı DP Aydın Milletvekili Namık Gedik hakkında Meclis Soruşturması açılması önergesi reddedilmiştir.

4. Olayların Diğer Yansımaları ve Yarattığı Sonuçlar

6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak TBMM'ye yansıyan tartışmalar basında da elbette yer almıştır¹¹⁰. Dış politikaya dair yazı ve haberlerin de kimi zaman yayımlandığı ve gelişmelerin yorumlandığı Sebilürreşad'da, Akşehir'den, Bekir Berk adında bir avukatın Fener Rum Patriği Athenagoras'a çekmiş olduğu Kıbrıs meselesiyle ilgili telgraf paylaşılmıştır¹¹¹. Dönemin Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'un, görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle tutuklandığı ve

107 TBMMZC, a.g.t., s. 173-177, s. 177-180.

108 TBMMZC, Devre X, C 9, İN. 23, İÇ. 1, s. 63-96.

109 Konuyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes, DP Aydın Milletvekili Namık Gedik, CHP Meclis Grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, CMP Meclis Grubu adına Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, Hürriyet Partisi (HP) adına Manisa Milletvekilleri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Muammer Alakant, CHP Sinop Milletvekili Muhit Tümerkan, DP Konya Milletvekili A. Fahri Ağaoğlu görüş ve karşılıklı eleştirilerini, daha önceki düşüncelerinin tekrarıyla ve kimi zaman ciddi bir tartışma içinde dile getirmişlerdir.

110 Olayların basına yansımaları konusunda detaylı bilgiler için Bk. Olgun Gökçal, **6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını**, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006. Oktay Kargalı, **6/7 Eylül Olaylarında Basının Rolü ve Azınlıklara Karşı Tutumun Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul, 2017. Melahat Aktaş, **Basının Gündeminde 6/7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2015.

111 Bekir Berk, "Başpapasa Çekilen Telgraf", **Sebilürreşad**, C IX., S 216, Mart 1956, s.255.

Kıbrıs'tan sürgün edildiği haberinin¹¹² sevinçle karşılandığını ifade eden telgraf metninde, buna bağlı olarak Patrik Athenagoras'ın, Türk Devletinin çok sadık bir teb'ası olarak Makarios'u aforoz etmesi ve Patrikhane'nin, bir Rum isyanı sonrası kapatılan orta kapısını açması talep edilmiştir. Bu telgrafın, Sebilürreşad'ın yayın ilkeleri ve bu konudaki görüşünü de yansıtan içeriğinden dolayı yayınlanmış olması elbet muhtemeldir.

Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimlerden bu döneme tanıklık etmiş bazı kişilerle yaptığımız ve daha önce başka bir yerde yayınlanmamış bazı görüşmelerin detayları, konunun daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Türkiye'deki Rum cemaatin önde gelen mensuplarından olan ve cemaat basınının da öne çıkan isimlerinden olan Apoyevmatini Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mihalis Vasiliadis, kendisiyle yaptığımız mülakatta¹¹³, Patrik Athenagoras'ın 6/7 Eylül Olayları'na dek hep Türkiye'yi desteklediğini, ancak dönemin koşulları içinde, derin devletin varlığını hep sürdürdüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda, 1945 sonrası dünyadaki egemenliği daralan İngiltere'nin, batmayan uçak gemisi Kıbrıs konusunda elini güçlendirmek için, Türkiye'yi bir mesele yaratarak işin içine çektiğini söyleyen Vasiliadis, böylece Kıbrıs halkı içinde ayrılık yaratmış bir sorun doğmasının sağlandığını ifade etmiştir. Vasiliadis, İstanbul'daki Rumlara karşı da bu sebeple bir nefret kampanyası doğduğunu, bir sonraki darbenin de 6/7 Eylül olayları olduğunu dile getirmiştir. Vasiliadis, kamuoyunun da, basın aracılığıyla peyderpey bu provokasyona hazır hale getirildiğini, İngiltere'nin Atina Büyükelçiliği ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalarda – ki bu dönemde Suat Hayri Ürgüplü Londra'da Türk diplomatı olarak çalışmıştır – Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin iyi olduğundan bahisle, ancak bir deli Selanik'teki Atatürk'ün evine bir bomba atarsa başka tabii, dendiğini ifade etmiştir. Vasiliadis, bundan yaklaşık 1,5 yıl sonra olayın

112 Konuya ilişkin bir haber için Bk. "Makarios Tevkif Edildi ve Kıbrıs'tan Sürüldü", **Milliyet**, 10 Mart 1956, s.1. Başpiskopos Makarios, 9 Mart 1956'da Kıbrıs'taki İngiliz sömürge yönetimi tarafından, Albay Grivas liderliğinde İngiliz yönetimine karşı kurulan EOKA (Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü) adlı terörist örgüt ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle Seyşel Adaları'na sürgüne gönderilmiştir. EOKA'nın ateşkes ilan ederek Ada'dan ayrılması ve Makarios'un Kıbrıs'ın bağımsızlığını kabul etmesinin ardından, Yunan Armatör ve işadamı Aristotile Onassis ile Yunan hükümetinin sağladığı bir gemiyle Atina'ya dönmüştür. Ardından da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olmuş, Yardımcısı ise bir Kıbrıs Türkü (Dr. Fazıl Küçük) olmuştur. Richard Cavendish, "Archbishop Makarios Deported From Cyprus", **History Today**, C 56 , S 3, 3 Mart 2006. History Today Dergisi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.

113 Bu mülakat 23 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

gerçekleştiğini, o dönem elçilikte çalışan ve daha sonra MİT'in başına geçen bir kişinin bu olayda rol aldığını söylemiştir¹¹⁴.

Vasiliadis, Kıbrıs meselesinin böylece alevlendirildiğini, öte yandan da azınlıkların da etkisiz hale getirildiğini söylemiştir. Bu durumun DP aleyhine de kullanıldığını söyleyen Vasiliadis'e göre, DP bu olayda yer almış ama aslında aldatılan bir parti olmuş Londra Konferansı'nda Türk hükümetinin elini güçlendirmek için bir gösteri düzenlenmesi konusunda DP ikna edilmiştir. Vasiliadis'e göre bunun en önemli göstergesi, organizasyonun yapılması olmuştur. Çünkü Vasiliadis'e göre Kıbrıs Türktür Derneği'ne bu iş için para verilmesi ancak hükümetin onayıyla mümkündür ve olaylar böylece başlatılmış, ancak başka bir hale getirilmiştir¹¹⁵.

Türkiye Ermeni cemaatinden Avedis Hilkat ise¹¹⁶, 1940'lı yıllarda varlıklı bir kişi olan ve halk arasında "Alibor" olarak adlandırılan babası Levon'un, Varlık Vergisi sonrası ekonomik sıkıntıya düştüğünü ve kamyon nakliyatçılığı yapmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Sıklıkla evde sözü edilen 6/7 Eylül Olayları sırasında babasının Papaz Movses adında bir din adamını linç edilmekten kurtardığını ve yıllar sonra din adamının bir teşekkür mektubunu kendilerine yolladığını ifade etmiştir. Hilkat, olayların kökeninde, kendilerine başka bir imkân tanınmadığından dolayı ticaret ve zanaatla uğraşan ve para kazanan azınlıklara karşı oluşmuş bir husumet bulunduğunu ifade etmiştir. Azınlıkların, yasal engel bulunmamasına rağmen kamu hizmetlerinde çalıştırılmalarının o dönemde de mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Ermeni cemaatinden ve Nor Marmara Gazetesi'nden Rober Haddeler (Haddecıyan)¹¹⁷, 6/7 Eylül Olayları'nda meselenin ne olduğunu tam olarak anlamadığını, olayların hükümete rağmen gerçekleştirildiğine inandığını ve bu olayların etkisinin Varlık Vergisi'nden bile ağır olduğunu dile getirmiştir.

114 M. Vasiliadis görüşmenin bu bölümünde Dilek Güven'in çalışmasına atıfta bulunmuştur. Bk. Güven, a.g.e.

115 Konuyla ilgili başka bir detaylı çalışma için Bk. M. Arif Demirer, **6 Eylül 1955 - Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995. Yine bu kapsamda Yassıada kararlarının incelenmesinden ortaya çıkan durum şu olmuştur. DP mensupları ve ilgili bürokratlara isnat edilen suç ve öngörülen cezalar daha çok siyasi veya ekonomik temelli iddia ve isnatlara dayanmıştır. Kıbrıs gibi kritik bir sorunda dahi, DP lider kadrosu, 6/7 Eylül olayları nedeniyle, yaşananların ve belki de olayların yarattığı ulusal ve uluslararası düzeydeki tepki ve infial nedeniyle, mahkeme heyetinden en ufak bir mütameha görmemişlerdir.

116 Avedis Hilkat ile yapılan görüşme 22 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

117 Bu görüşme 23 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

Haddecıyan'a göre bu olaylar, Menderes ve Bayar'ın oyuna getirildiği istisnai bir durum olarak kabul edilmelidir.

6/7 Eylül Olayları sonrası kapatılan Kıbrıs Türktür Cemiyeti hakkında, olaylardan yaklaşık üç yıl sonra, 16 Haziran 1958 tarihli oturumda¹¹⁸, CHP Adana Mebusu Suphi Baykam'ın, adı geçen cemiyetin tekrar faaliyete geçmesine neden izin verilmediğine dair bir sözlü sorusu İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Ancak, bu cemiyetin olaylarda üstlendiği bilinen rol nedeniyle olsa gerek, söz konusu sorunun cevabı verilmemiştir.

Yeni yasama yılının 1 Kasım 1958 tarihli ilk oturumunda¹¹⁹, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, iktisadi kalkınma hamlesi ve üç ay önce alınan dış yardımdan bahisle, dış politika ağırlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu çerçevede Kıbrıs konusuna da değinen Bayar, taksim seçeneğinin Türkiye'nin yapabileceğinin son haddi olduğunu ifade etmiş, İngiltere'nin yeni planının detaylarını kısaca anlatmıştır. Bayar, Kıbrıs meselesinde, çok eski bağlara ve Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan bağlantılı sebeplere dayalı bir sorun olarak, milletin “yüksek hassasiyetinden ilham alarak” davanın yürütülmesi kararlılığında olduklarını ifade etmiş, dış politikadaki son gelişmelerin iç siyasette de – yaşanan tüm iç siyasi mücadelelere atıfla – birlikte hareket etmeyi gerektirdiğini dile getirmiştir.

Kıbrıs sorununda, Türkiye'nin taksim fikrini resmi tez olarak beyan ettiği dönemde¹²⁰, iki uluslu bir devlet kurma fikri merkezinde Türkiye ve Yunanistan arasında varılan uzlaşma sonrası, 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması imzalanmış, ikinci ve asıl anlaşmanın bir hafta sonra Londra'da imzalanmasına karar verilmiştir. Londra'ya giden Türk heyetini taşıyan uçak 17 Şubat 1959 günü Heathrow Havaalanı'ndaki olumsuz hava koşulları nedeniyle yakınlardaki Gatewick Havaalanı'na yönlendirilmiş, ancak Londra'nın 25 mil güneyinde sis yüzünden yolunu kaybedip düşmüştür. Aralarında Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu, DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoglu ile uçak personelinin de bulunduğu 16 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi de yaralanmıştır. Menderes, hafif yaralarla atlattığı kaza sonrası, kendisini bulan bir İngiliz çiftin yardımıyla bir kliniğe götürülmüştür. Londra Antlaşması 19 Şubat 1959'da Menderes'in yatırıldığı klinikte imzalanmıştır¹²¹. Kaza sonrası

118 TBMMZC, Devre XI, C 4, İN. 81, İÇ. 1, s. 493.

119 TBMMZC, Devre XI, C 5, İN. 1, İÇ. 1, s. 6-19.

120 Albayrak, a.g.e., s. 456.

121 Eroğul, a.g.e., s.229. Albayrak, a.g.e., s. 457-458. İzzet S. Sedes, “Kıbrıs Cumhuriyetini

TBMM’de taziye ve şifa dileklerini haiz bir oturum yapılmıştır¹²². Aynı oturumda, İngiltere’nin Ankara’daki temsilcisi Büyükelçi Bernard Burrows¹²³ tarafından İngiliz Hükümeti adına gönderilen taziye mektubu okunmuştur. Ayrıca kaza dolayısıyla Meclis’e çok sayıda telgraf da iletilmiştir. 20 Şubat 1959 tarihli oturumda da, Başbakan Menderes’in kaza dolayısıyla TBMM’nin gösterdiği hassasiyet ve aldığı karar nedeniyle teşekkür ve minnettarlıklarını bildiren telgrafı okunmuştur¹²⁴. Kaza, bu dönemdeki iktidar-muhalefet gerginliğine de, kısa bir süreliğine de olsa, ara verilmesine yol açmıştır¹²⁵.

Doğuran Anlaşma İmzalandı”, **Milliyet**, 20 Şubat 1959, s.1,5. Bu anlaşma, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere’ye, anlaşma hükümlerine uygun davranılmaması durumunda, gerektiğinde harekete geçme hakkına, yani garantör devlet olma hakkına sahip olmuşlardır. Fırat, **a.g.e.**, s. 610.

- 122 TBMM’nin 18 Şubat 1959 tarihli oturumunda, Londra yakınlarında meydana gelen kaza ile ilgili olarak Başbakan Vekili Etem Menderes, CHP Grup Başkanvekili ve Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, DP Meclis Grubu Başkanı ve Yozgat Milletvekili Atif Benderlioğlu, TBMM Başkanı Refik Koraltan vefat edenler için taziyelerini ve başta Menderes olmak üzere yaralılar için geçmiş olsun dileklerini içeren beyanatlar vermişlerdir. Ayrıca Yozgat Milletvekili Atif Benderlioğlu ve 13 arkadaşı, kazada “ölenlerin hatıralarını taziz için Büyük Millet Meclisinin ihtiram duruşunda bulunmasına, ailelerine Riyasetçe başsağlığı dilenmesine ve sıhhatte bulunan Başvekil ile diğer arkadaşlarına geçmiş olsun mesajı gönderilmesine dair”, CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve 8 arkadaşı ise “millî bir vazifenin ifası yolunda ve müessif uçak kazası neticesinde hayatlarını kaybedenlerin ailelerine Büyük Millet Meclisinin taziyetlerinin iblâğına ve ruhlarını taziz için saygı duruşunda bulunulmasına” dair birer önerge vermişlerdir. **TBMMZC**, Devre XI, C 7, İN. 39, İÇ. 1, s. 255-259. “Meclis İhtiram Duruşu Yaptı”, **Milliyet**, 19 Şubat 1959, s.1,5.
- 123 Bernard Burrows, 1958-1962 yılları arasında İngiltere Krallığı’nın Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. “Whitehall’daki en güçlü beş kişiden biri” olarak İngiltere’nin II. Dünya Savaşı sonrası diplomasi ve istihbarat teşkilatında oldukça önemli görevler üstlenmiştir. Burrows, Türkiye görevi sırasında özellikle 27 Mayıs Darbesi sonrası Türk-İngiliz ilişkilerinde önemli bir işleve sahip olmuştur. Richard Norton Taylor, “Sir Bernard Burrows, Masterly British Diplomat At The Centre Of World Crises And Spy Scandals”, **The Guardian**, 17 Mayıs 2002. The Guardian Gazetesi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.01.2014.
- 124 **TBMMZC**, Devre XI, C 7, İN. 40, İÇ. 1, s. 277-278.
- 125 Kaza ve tedavi sonrası Ankara’ya gelen Menderes’in İnönü tarafından Ankara Garı’nda bizzat karşılanması bu yumuşamanın bir göstergesi olacaktır. “Menderes’le İnönü Dün Kucaklaştılar”, **Milliyet**, 1 Mart 1959, s.1,5.

SONUÇ

6/7 Eylül Olayları, kökenleri 19. yüzyıla uzanan azınlıklar meselesinin, dış politika ile bağlantılı olarak Türk siyasi tarihine yansımış halidir. Olaylar hakkında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak etnik veya dini temelli sebep veya saikler dikkate alarak yapılmış görünmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın da kısaca detaylandığı ve ilgili literatürde detaylı görüleceği üzere, DP hükümetinin olaylarla bağlantısı, başlangıçta küçük çaplı bir gözdağı verme şeklinde başlamıştır. Ancak hükümetin de kontrolü dışında başka etmenler devreye girmiş, olay bambaşka bir şekle dönüşmüştür. Tabii Gayrimüslim Türk vatandaşlarının, bu olayların en büyük mağduru konumunda olmaları, Türkiye dışındaki yazında da pogrom vb. adlandırmaları da beraberinde getirmiştir. DP Hükümeti de hem dışarıda böyle bir ithamla karşı karşıya gelmiş, hem de 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası yapılan Yassıda Yargılamaları sırasında bu olaylarla ilgili itham ve tecziye ile karşılaşmıştır.

DP Hükümeti tarafından desteklendiği veya teşvik edildiği anlaşılan bazı dernek ve kuruluşlarla beraber ilk adımı atılmış görünen olaylar, görünen o ki, DP kurmaylarının ve hükümetin kontrolü dışına çıkmış, Türkiye'nin dış politikadaki konumu da bir hayli zarar görmüştür. Yine olaylara temas eden kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, ağırlıklı olarak Gayrimüslimlerin elinde bulundurduğu sermayenin Türk iş ve ticaret erbabının eline geçmesi de, diğer bazı olaylarla beraber, 6/7 Eylül olaylarının bir sonucu olarak görülmektedir. Olaylar sırasında gerçekleşen yağma ve talan hareketinin de, bunu gerçekleştirenlerin sosyoekonomik durumlarının kötü olmasına bağlı olarak böyle bir eyleme karıştıkları, bunun bir var-yok kavgası olduğu söylenebilir. Tek başına DP Hükümeti veya kurmaylarının suçlanması olayların açıklanmasına yetmeyeceği gibi, tüm gelişmeleri iç veya dış devlet dışı yapı veya örgütlenmelerin işidir diye açıklamak da sadece kolaycılık olacaktır.

Sonuç itibariyle, 6/7 Eylül Olayları, Türk siyasi tarihinde, hafızalarımızda yer edinmesi ve ders alınması gereken bir tecrübe olarak yerini almıştır. Sorumlusu kimdir sorusu ise daha uzun süre üzerinde uzlaşılacak bir nokta olmaktan uzaktır.

KAYNAKÇA

1) Resmi Yayınlar

Düster

TBMM Zabıt Ceridesi

2) Gazete ve Dergiler

Akşam

Cumhuriyet

İstanbul Ekspres

Milliyet

Sabah

The Economist

Yeni Sabah

3) Kitaplar

Ağaoğlu, Samet, **Arkadaşım Menderes-Marmara'da Bir Ada**, 2. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 - 1980**, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

Akansu, Tuna, **Altı Eylül ve Dionis Efendi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2009.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Ankara Valiliği, **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, 1973 İl Yıllığı**, Ankara, 1973.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C 1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2004.

Bali, Rıfat N., **6/7 Eylül 1955 Olayları, Tanıklar - Hatıralar**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

Demirer, M. Arif, **6 Eylül 1955 - Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Dosdoğru, M. Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Gözübüyük, A. Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Güven, Dilek, **6/7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.

Hermann, Rainer, **Türkiye’de Neler Oluyor?**, Çev. Haşim Koç vd., Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011.

Taşyürek, Muzaffer, **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Yalçın, E. Semih vd, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

Makale ve Kitap Bölümleri

Bali, Rıfat N., “Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri”, **Toplumsal Tarih**, S 186 (Haziran 2009), s.60-64.

Berk, Bekir, “Başpapasa Çekilen Telgraf”, **Sebilürreşad**, C IX, S 216, Mart 1956, s.255.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, C 1, 4. Baskı, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.576-614.

Kılıç, Ecevit, “Rum Komşularını Yağmacılardan Kurtaran Türk General”, **Sabah**, 7 Eylül 2008.

Mercan, Faruk, “Bombacı da MİT Elemanı da Değildim”, **Aksiyon**, S 457, 8 Eylül 2003, s.34-36.

Reed, Howard A., “Çağdaş Türk Müslümanlarının Dini Hayatı”, **Türkiye’de İslâm ve Laiklik**, İnsan Yayınları, İstanbul, Kasım 1995, s.91-128.

Sedes, İzzet S., “Kıbrıs Cumhuriyetini Doğuran Anlaşma İmzalandı”, **Milliyet**, 20 Şubat 1959, s.1,5.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “En Tehlikeli Cephe”, **Ulus**, 14 Eylül 1955.

Yellice, Gürhan, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımları”, **ÇTTAD**, XII/24, (2012/Bahar), s. 13-26.

4) Tezler

Aktaş, Melahat, **Basının Gündeminde 6/7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2015.

Gökçal, Olgun, **6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını**, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.

Kargalı, Oktay, **6/7 Eylül Olayları’nda Basının Rolü ve Azınlıklara Karşı Tutumun Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul, 2017.

5) Sözlükler

Sami, Şemseddin, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Tekin, D.Yılmaz (Der.), **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, 2007.

6) Sözlü Görüşmeler

Avedis Hilkat, 22.07.2011, İstanbul.

Burhan Apaydın, 22.07.2011, İstanbul.

Mihail Vasiliadis, 23.07.2011, İstanbul.

Rober Haddeler (Haddeciyan), 23.07.2011, İstanbul.

7) İnternet Kaynakları

Ankara Valiliği Resmi internet sayfası, <http://www.ankara.gov.tr> – Erişim tarihi: 10.12.2015.

AÜSBF Gazeteler Resmi internet sayfası, <http://gazeteler.ankara.edu.tr> – Erişim tarihi: 29.01.2014.

Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

History Today Dergisi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.

İstanbul Valiliği Resmi internet sayfası, <http://www.istanbul.gov.tr> – 10.12.2015.

İzmir Valiliği Resmi internet sayfası, <http://www.izmir.gov.tr> – Erişim tarihi: 04.03.2014.

TDK Sözlüğü Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

The Guardian Gazetesi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.01.2014.